het land van aalst

tijdschrift van de
geschied- en
heemkundige vereniging
het land van aalst

Jaargang XXIX - 1977 - nummer 1

Uitgave met toelage van het Provinciebestuur
van Oost Vlaanderen.

EEN JAAR GRATIS VERZEKERING voor de leden van V.T.B.—V.A.B., Davidsfonds, Willemsfonds, Vermeylenfonds, V.O.S., A.N.Z. en B.J.G.G. bij het afsluiten van een tienjarige polis in één van de takken :

— **Brand**

— **Burgerlijke verantwoordelijkheid gezin**

— **Persoonlijke verzekering**

— **Persoonlijke verzekering inzittenden auto**

Vraag inlichtingen aan onze bemiddelaars of rechtstreeks aan

N.V. DE NOORDSTAR

en BOERHAAVE

Groot - Brittanniëlaan 121

9000 GENT Tel. 091/25.75.15

die de zaak aan de bemiddelaar van uw keuze zal overmaken.

De Staten van Goed als bron voor het leefmilieu gedurende de 17e en 18e eeuw te Haaltert en te Kerksken

I. HET BOERENERF EN DE INBOEDEL

1. Het boerenerf

Het erf bestond uit een woonhuis, veelal omvattend één grote kamer, nl. de woonkamer, verder een keuken en een voorvloer. Dat was de woonruimte in de meeste huizen. Men spreekt dan van drie "vloeren", waarbij de voorvloer soms de achtervloer wordt. Ook een weefkamer of de kamer waarin het weefgetouw was opgesteld wordt wel eens vernoemd.

Vanaf het midden van de 18e eeuw, wanneer een periode van vrede voor onze gewesten is aangebroken, worden de lemen woningen geleidelijk vervangen, althans ten dele, door gebouwen opgetrokken in baksteen. Hierbij wordt veelal tevens aan vergroting gedacht, zodat er vier plaatsen of "vloeren" worden aangegeven. Een kelder blijft over het algemeen een uitzondering.

Bij het woonhuis hoorden de stallen voor het vee, die groter of kleiner waren en in verhouding tot de veestapel. Een koestal kwam op de meeste erven voor ; een paardenstal was een voorrecht van de grotere boeren, de paardenboeren. Ook de schuur, met de schuurvloer of dorsvloer en de "winkels" of de hoeken, waar het graan of stro werd geborgen, vond men bij de meeste erven. Het varkenshok was algemeen verspreid, want varkensvlees voorzag in een behoefte van het gezin. Het wagenhuis was eveneens een voorrecht van de grote landbouwers, waarbij weleens ook een poort werd genoemd, die toegang verleende tot een hoeve in kwadraat gebouwd. De hop-eest kwam ook voor op de middelgrote bedrijven, ingevolge de verspreiding van de hopkultuur.

Minder verspreid was het duivenhok of de duivenkeet. Sommige imkers - zij waren trouwens weinig in aantal - hadden een bijenhok. Een "vleughe" (1733) of vogelkooi blijft, evenals een houtstal (1733), een uitzondering.

De steenput, zonder evenwel algemeen te zijn, komt meer voor. In de inboedel werd deze vermeld bij de schatting van het gedeelte dat zich boven de grond bevond, o.m. "de steenput boven de aerde" 2 gulden (1737), "de steenpit met het huijseken daerover gemaekt" (1734 en v.j).

Voor sommige ambachtslui komt er hun beroepsplaats bij : voor de brouwer de brouwerij, voor de smid zijn smidse, voor de timmerman zijn werkhuis, enz.

2. De inboedel

a. In de woonst (1)

Een **tafel** behoorde natuurlijk tot iedere huisraad. In 1493 wordt ook reeds een "naeytafele" vermeld. In de inboedel van pastoor Niclays van Assche (1668) kwamen "twee vuyttreckende taefels" en "een ront taefelken" voor. Onontbeerlijk was de **schapraai** (1493) of de etenskast, de provisiekast, die ook onder de benaming van "spinde" voorkomt. Ook was er voor de bewoners en bezoekers zitgelegenheid nodig. De "lijse" (1493) of "de kofferbank met hoge rug" (Weijns) is hiervan de oudste vermelding. In een latere periode trof men over het algemeen **banken** aan, naast "sitlijse" (1642) en zelfs "een sluytlijse ende een slaeplijse" (1647). Was de eerste een onderaan gesloten bank, tevens tot bergplaats dienend en de tweede te vergelijken met een "lijsbed" (Gent 1402 (W.) ? Sprak men te Haaltert niet van een "achtelijs" voor een voorvloertje tussen de buitendeur en de woonkamer ? Dan zou "lijse" op een plaats wijzen, wat door volgende tekst enigszins wordt gestaafd : "de taffele met een sittelijsken (zithoek ?) met een bancke" (1648). Welke betekenis moet men geven aan "een kerckbanck" (1673) ? Gaat het hier om een zitbankje dat werd meegedragen naar de kerk, waar de zitmogelijkheden over het algemeen beperkt waren ?

---

(1) Voor de verklaring van sommige meubelen maakten wij gebruik van het standaardwerk van J. Weijns : Huisraad in Vlaanderen, waar (W.) naar verwijst.

(V.) is een verwijzing naar het Woordenboek van Verdam.

Verder waren er naast de bank(en) (1647), ook de **stoelen** van verschillende vorm en hoedanigheid. Was de "drievoet" (1498) of de "dripickele" (1508), een stoel op drie poten, de oudste ? In de 17e eeuw kwam deze nog voor : "een drijpikkelstoel" (1668). Er waren "strooyen stoelen" (1643) of stoelen waarvan het zitvlak gevlochten stro was, "hauten stoelen" (1666) met een houten zitvlak, "lessen stoelen" (1692) met een zitvlak van gevlochten lis, "wijmen stoelen" (1660) met zitvlak van tenen of wilgenrijs. Bij welstellenden trof men in de 17e eeuw "leirestoelen" (1668) aan. In een inboedel van 1494 komt een "leen stoele" voor, wat laat veronderstellen dat niet alle stoelen een ruglening hadden. Soms wordt een onderscheid gemaakt tussen "taefelstoelen ende andere stoelen" (1670), tussen "hooge ende neerstoelen" (1666). Zowel de "kinderstoel" (1670) als de "kinderzetel" (1720) ontbreken niet. Op het einde van de 17e eeuw noteerden wij "blockstoelen" (1690, 1693), volgens J. Weijns een "kakstoel". Dit lijkt ons nochtans niet zo zeker, aangezien wij de vermelding in het meervoud aantreffen ! In menig gezin kwam ook een **zetel** voor : "eenen setele" (1494) of "setelstoel", "een hauten setel" (1692).

De klederen van de huisgenoten werden opgeborgen in een **kist** (1509). Reeds heel vroeg komt in een inboedel een "kleerkas" (1555) voor of "een kast waarin de klederen werden opgehangen" (W.), die nochtans slechts in de 18e eeuw een algemene verspreiding zou kennen. De latere **garderobe** was oorspronkelijk "een kist met linnen" (W.), om in de 18e eeuw zoveel als synoniem te zijn van kleerkast. Die benamingen lopen door mekaar, zonder daarom steeds mekaar te overkoepelen : "een gaerderobbe ofte schaperaey" (1731) en "een cleercasse met een gaerderobbe".

De **trezoor** (van fet Franse "dressoir") kende men zowel in de 16e - "trissoir" (1554), "trisoir" (1573) - als in de 17e eeuw - "triessioor van morwe houdt" (1667), "tressioorken" (1668, 1686) -, als "bergmeubel voor kostbaarheden of pronkkast" (W.). Dit meubel zou in de 17e en 18e eeuw vooral voorkomen onder de naam van **buffet**, "dat zowel een soort schapraai als een trezoor" (W.) betekende.
De **regbank** (1647) of riebank evolueerde van muurrek tot kast (W.) Is een "menagiere" (1746, 1777) in verband te brengen met het Franse woord "menager" en heeft het dan misschien de betekenis van huishoudkast ?

Wat gedaan met "de locaris" (1729), "de lobaris" (1730), "de locarie" (1738) ? Gaat het hier om een woord dat verband houdt met "loken" en vandaar "afsluitbare afdeling van een meubel" (loket) (W.) of dient de verklaring gezocht in het Frans "lobaire", een lobbig of paneelkastje ? Was een "gueter" (1778) hetzelfde als het Frans "goutier", "een vliegenkast" (W.) ?

Bij de **haard** behoorde een hangenijzer (1493), een vuurschup, een "brandeleire" (1733) (2), een haal ("een cruyshale ende een andere hale) (1509), nl. "een lathaal" (1733), en een blaaspijp (of blaasbalg), zelfs een spit (1509) en een "ruestere" (1493) of rooster. In sommige gezinnen beschikte men daarbij ook over een **komfoor** of "een metalen pot om vuur in te maken met behulp van houtskool" (W.) : "een metalen chauffoir" komt reeds voor in 1670, terwijl men in de 18e eeuw van een "confoir" spreekt. De **"stove"** (1778) of kachel kent haar verspreiding gedurende het laatste kwart van de 18e eeuw, o.m. "een houillestoof met de coolback" (1783) of "houilleback" (1795), wanneer zelfs een houillesift" (1795) erbij behoorde. Het was een "eyseren stoeve" (1786) met steenkool gestookt.

Was de slaap- en rustplaats van het kind de **wieg**, voor de volwassenen was dit een **bed** "met bedstadt" (1493, 1506) of ledikant. Meestal was het bed of de bedzak gevuld met kaf of gehakt stro ; meer welstellenden bezaten een "pluimen bed" (1669) en als ledikant een "spiese coetse" (1670) met "behangsel" of bedhemel. Bij het ledikant behoorden de peluw, het "oircussene" (1493) of het hoofdkussen met de "fluwijnen" of kussensloop, de "saerge" (1506) of het deken, en de slaaplakens (1506). Hadden de ouders een bed, soms ook de kinderen : "een clijn beddeken met een matrasse ende twee tijcken" (1647).

Tot de gebruiksvoorwerpen behoorden o.m. een **lamp** (1625) of het "lichtvat" (1668), terwijl de **lantaarne** (1493) veeleer tot de staluitrusting behoort. Tot de lamp behoorde de bevoorrading met olie, die bewaard werd in de oliepot (1747). De "kroon" (1773) is wellicht een lichtkroon.

Tot het **eetgerei** behoorden de "tailloiren" of de eetborden, die van tin of hout waren. In 1625 worden een "dosijne roeye talloren" aangegeven. Koperen borden ? Tinnen (1493) of houten "teilen" of schotels, "metallen potten" (1493), ijzeren pannen en potten (1649), "kimmekens" (1666) of kommekens, "casserollen" (1794), "een vischpaen" (1508), een houten (1721) of koperen "stramien" of vergiet, "een moier" (1746) of waterketel, die soms van koper (1791) was, "een emmer" (1757). "Tobbens" (1721) treft men aan in vele gezinnen. In de meeste ook een wafelijzer (1507), later een koekijzer (1772) en een "toertpanne" (1729). Minder vaak vermeld worden de "ijseren" (1730) of de "koperen" (1727) "mortier" of vijzel, "met den stamper" (1727) ; in 1493 en 1507 noemde men dit voorwerp "eenen morsele metten stampere".

---

(2) Voor "een vinckleye" met een brandereel (1641) vonden wij geen verklaring.

Het zoutvat was van ouds in gebruik : "twee houten soutvaten" (1508), "twee tennen sautvaeten" (1668). Voor de peper getuigt "de peperdoos" (1717, 1785). De mosterdpot ontbreekt niet : "eenen steenen mostaert potte" (1508), "eenen mostaert pot" (1658) en zelfs "eender mostaert meulen" (1794).

Religieuse huismotieven komen minder aan bod ! Toch "een lievenvrauwen bilt met een cruysefix" (1662), een wijwatervat (1756) en een "kapelleken" (1786).

Tot het verdere huisgerief behoorden o.m. "een kleerborstel" (1647, 1653) of ouder "eenen cleerbessem" (1555), een "schaer" (1509), een muizeval (1691), een "visseval" (1509) of bunsingval (V.), zelfs een "vogelmuit" (1720) of vogelkooi. Het strijkijzer vonden wij voor het eerst in een inboedel van 1653, de vingerhoed of "eenen vingher hoeijer" in 1507.

De lepels waren van hout - "een spaene" (1550) of houten lepel (V.) - of van tin, en hingen op het "lepelberd". Men kende ook de pollepel ; "lattoenen pollepels" of pollepels van geel koper (van oud Frans "laton", Frans "laiton"). De eetvork komt slechts algemeen in gebruik in het laatste kwart van de 18e eeuw en houdt verband met de verspreiding van de aardappel. Over dit voorwerp wordt elders gehandeld.

De **koffiepot** vonden wij voor het eerst in een inboedel van 1751 : "een caffepot" (1751), nadien wordt ook de materie aangegeven waaruit deze werd vervaardigd : "een lautounen caffepot" of koffiepot uit geel koper, "een coopere caffepoot" (1791), "twee bliecke caffepotten" (1795), "een caffepot met de tassen" (1795).

Gelijktijdig met de koffie veralgemeende zich het gebruik van de **thee** gedurende de tweede helft van de 18e eeuw. Hiervan getuigen de "treckpot" (1756) "van the" (1767), die van tin of porcelein (1789) was, evenals de "thepot" (1773), de "teemour" (1778), de "thetaskens" (1756) en "copkens" (1777), de "pouseleijne teetassen" (1789) en de "thebus" (1756). De verspreiding van de koffie zal het bij ons tenslotte winnen op de thee.

In 1756 wordt een "chocoladepot" vernoemd.
Een "appelpers" (1739) komt een drietal keren voor. Een "schaepscheire" (1725) behoorde ongetwijfeld aan een schaapscheerder. Aan een verdwenen kultuur herinnert het "weygaert messe" (1494) of een snoeimes voor de wijngaard.

Tot de gewone huisraad behoort ook een hamer (1493), een "trecktanghe" (1508), een "homes" (1493) of houwmes, een bijl (1493), een "scherfmes" (1641) of hakmes (V.) met het "scherfberd" of hakbord (V.). Bij sommigen treft men ook een "velle bijl" (1776) en een "aweel" (1776) aan.

Tot het gewoon repertorium behoorden ook verscheidene soorten **manden** en **korven** : een "naijmande(ken)" (1653, 1662), een "cleermande" (1664), een "cafmande" (1664), een "trailiemandeken" (1664) met een "peerdemanneken" (1653, 1682), "twee graumannen" (1670), een "torfmande" (1754). De korf (1653) met verschillende varianten : een "kindtskeurf" (1649), "een kerscorf" (1555) of een kaarsen- of kersenkorf, "een mertcorf" (1665), "een salaicorf" (1727), of saladekorfje, "een sluijtcorve" (1508), "een kiekencorf" (1693). Hiertoe behoorde eveneens de "boterpaendre" (1493) of boterkorf, en de "paendere" (1494, 1508) in het algemeen, of "de korf met een hengsel" (W.). Ook de "kabaes" (1596) of "kabas, mand, hengselmand" (V.) was geen onbekende.

Natuurlijk was er ook een "broo(d)mes" (1773) en in sommige gezinnen zelfs "tafelmessen" (1777). Was een "bulstock" (1552) een stok om een stier voort te drijven ? En "eenen clauwstok" (1641) ? En "een moessel" (1668) of doedelzak (?) ; een weeghuissel (1740) of "unster" (W.), evenals een balans (1745) en een "spieghel" (1668) komen sporadisch voor. De eerste vermelding van een bril troffen wij aan in 1550 : "eenen briel".

Opvallend is de aanwezigheid van een **"roer"** (1643) of meer voorkomend een "fiesick" (met varianten in de schrijfwijze). Tussen 1643 en 1792 komt een geweer voor in 52 Staten van Goed. Men kende ook het pistool (1714), met het "sadelpistool" (1752) en het "sacpistool" (1776), evenals "eenen snaphaen roer" (1668) of "struikroverspistool" (V.). Om zich te verdedigen kende men ook het degen : "een dagge" (1552), "een deghen" (1640) ; in totaal zeven vermeldingen.

In de landbouwgezinnen komt een "vleesstande" (1649) of **vleeskuip** voor om er het varkensvlees in zout te bewaren. Bij de slachting van een varken was een "vleeschblock" (1507) noodzakelijk. Het **botervat** (1649) ontbrak evenmin, evenals de boterteil, de "kairenmelck cuype" (1668) of karnemelkkuip en de "cerrenstaf" (1657) of karnstaf.

Een boer in het bezit van een bakoven, had natuurlijk een "moelle" of **baktrog** en het nodige alaam om de oven te bedienen, o.m. de "moellecrabber" (1555), een "ijseren hoevenpael" (1657) en een "budelzef" (1492) of buidelzeef.

Een bewijs van groeiende welstand was o.m. het bezit van een **uurwerk.** De eerste vermelding van een "orlogie" (10 gulden 10 stuivers geschat) komt voor in een inboedel van 1732, terwijl een "houte orloisie" wordt genoemd in 1726. Nadien treffen wij meer en meer uurwerken aan in de tweede helft van de 18e eeuw : men kent er in 1738, 1744, 1748, 1749, 1750, 1754, "een staende orlogie" (1756),

1756 (2x), 1759 (2x), 1763, 1764 (2x), 1765, 1769, "d'orlogie met de casse" (1771), 1772, "een coperen horlogie met de casse" (16 gulden) (1772), 1773 (3x), "de horlosie belle" (1774), 1775 (3x), 1776, 1777, 1778 (2x), 1780 (2x), 1781 (2x), 1782 (2x), 1783, 1784 (3x), 1786 (3x), 1787, 1788, 1789, 1790 (2x), 1791, 1793, 1794 (2x), 1795 (4x), "een houten horlogeken" (1795) en "een hangende ourlogeken" (1795).

De **barometer** kent slechts een uitzonderlijke vermelding in de inboedels, nl. in 1752, 1756 en1780.
Bij Engelbertus Ottoy treft men in 1762 "een block bildtsnijderij 't Stalleken ven Bethlehem" aan en in een vijftal inboedels is er sprake van schilderijen (1721, 1729, 1730, 1738, 1780).

b. Op de hoeve

Het landbouwmateriaal op de hoeve staat in verhouding tot de uitgestrektheid van het bedrijf, waarbij hoven met 10 ha. te Haalter-Kerksken dienen gerekend tot de grote bedrijven.

De **kar** met de karrebak of "kerrebuik" of de "carrebuyck metten back" (1698) komt ook voor op een kleine boerderij. Ook de "stortekar" (1652) is geen onbekende, evenmin als de "berriekerre" (1669) of mestkar (V.) en de "seeckcarre" (1780) of het "beerstuck" (1786). De **wagen** (1493) met zijn "leeren" (1666), voor het binnen halen van het hooi en de oogst, met de "oo(g)streep" (1729) of de wagenreep,... met de "waeghe wuyte" (1720) of de afdekking van de wagen. Er is zelfs sprake van "eenen vorder waghene ende eenen achter waghene" (1508), d.i. het gedeelte van de wagen op kleine wielen en het achterste gedeelte op grote wielen.

Tot de bewerking van het land gebruikte men een **ploeg :** een "kouterploeg" (1653) of een "peirt ploeg" (1738), en voor de landbouwers zonder paard een "voetensploeg met lijne" (of touw) (1653). Er is in een oude inboedel ook sprake van "een achterploeg" (1508). De voorploeg doet het mest in de voor (veddervoetje), terwijl de achterploeg de grond omploegt. Verder was er een **eegde** (1493) of eg, een landbouwwerktuig om grove aardkluiten fijn te maken, waarbij ook een "klein eegde" (1767) voorkwam die door de mens(en) zelf werd getrokken. De **"horde"** (1696) of "sleeporte" (1678) of "mat van gevlochte teen" (V.) diende om de grond te effenen, terwijl een **"sledde"** (1721) werd gebruikt om het alaam, o.m. de ploeg, naar het veld te brengen. Zowel voor de eg als voor de ploeg beschikte een landbouwer met twee en meer paarden over een "vedderboom" of "voorderboom", waaraan een "onscheijder" (1794) of "omschijn" werd gehecht om er twee paarden in te spannen.

Zowel op de grote als op de kleinere landbouwbedrijven trof men "eenen cruywaghen" (1508) of "coordewagen" (1646) aan.

Bij het oogsten gebruikte de pikker een "pik" en een "pikhaak" (1757) en om de pik (en zeis, gebruikt bij het maaien van gras of klaveren) te scherpen een "arenghetauw" (1792) of "harengetou" (1655) met de "haerhamer" (1792) ; bij het maaien en bewerken van het hooi beschikte de maaier naast de "seys" (1757), ook over een "scudde" gaffel (1508). Hier dient ook de "zickele" (1508) vernoemd.

Op de hoeve gebruikte men ook een "rieck" (1493), een "meshaeck" (1733), een "brake" evenals een "schipe" of spade. Voor dit laatste tuig komen verschillende benamingen voor, naargelang het gebruik dat er werd van gemaakt : een "cuylschip" (1648) (in gebruik bij de hopteelt), een "grachtschup" (1647), een "sloebber-" (1725) of "sloeperschup" (1729), een "cuysschup (1700), en voor de hopbebouwers, die vrij talrijk waren, een "hopschup", naast een "hoppenboor" (1648).

Voor het dorsen van het graan gebruikte men de (dors)vlegels, verder de "wan" (1508) of een holle bak tot zuivering van het graan, en later de "wanmolen met de siften" (1792). Wat men bedoelt met een "wannevel" (1723) en de "wansacken" (1727) is niet duidelijk.

Het dorskleed of "saetkleed" (1729) was onontbeerlijk bij het dorsen van koolzaad, de vrucht van de sloren. In verband hiermee dient ook de "sloorsteker" (1720) genoemd.

Het "sneypeert" (1716) was een werktuig om stro kort te snijden om o.m. in de strozak of matras te steken.

Over de spin- en weeftoebehoorten wordt afzonderlijk gehandeld.

c. De huisbrandstof

Turf komt in de inboedels slechts voor vanaf het begin van de 18e eeuw, om geleidelijk aan meer algemeen te worden in het tweede kwart van die eeuw en in zeer vele Staten van Goed te worden aangegeven. Dit houdt ongetwijfeld verband met de turfwinning in de buurt, vooral in Denderhoutem. Hieromtrent vinden wij een eerste vermelding in een Staat van Goed opgemaakt bij het overlijden van Jacobus Roelants te Kerksken in 1721 : te betalen aan Adriaen en Frans Roelants (zijn zonen) "over het uytsteken van torf uyt eenen meersch binnen Denderhoutem t'Witten, ghecommen van hunne moeder" (Joosijne Ruyssinck) (H. nr. 85). En eveneens in datzelfde jaar bij het overlijden te Kerksken van Livina van Bockstaele : "den prijs van een deel gestoken torf binnen Denderhoutem" (Ibidem).

Vanwaar de turf kwam die in 1739 bij Pieter van Hoecke te Haaltert wordt aangetroffen wordt er niet aangegeven : "torf ten dele thuis, ten dele nog in de meers" (H. nr. 96). In 1740 bij het overlijden van Jenno van Hespelghem vermeldt men "13 roeden torfmeersch te Denderhautem in de Leebeck meersschen, seijnde het meeste deel vuyt gestecken" (H. nr. 97). In 1747 bij het overlijden van Pieter van der Hoeven : "torf steken in de meersch (36 roeden) ten Dale te Denderhoutem" (H. nr. 106). Bij het overlijden van Judocus Cooman te Kerksken in 1571 : "gesteken torf staende alsnoch den meesten deel inden meersch". Bij het overlijden van Cornelis Lauwerijs in 1761 : "vijf roeden torfmeersch binnen Denderhoutem ter Stichelen (in meerdere partije van 25 roeden)" (H. nr. 122). Bij het overlijden van Jan-Baptist Vijverman in 1786 : "12 roeden uitgesteken torfmeersch binnen Denderhoutem ten Daele" (H. nr. 144). Bij het overlijden van Judoca Wijnant in 1787 : "26 roeden te Denderhoutem ter Vondelen, waerin nog is liggende eenige torf" (H. nr. 146).

Slechts één plaats te Haaltert vonden wij genoemd wegens turfwinning. Bij het overlijden van Maria-Magdalena Collaert in 1752 vernemen wij dat er turf werd gestoken in de Ossenbroek (H. nr. 112).

De vroegste vermelding van **kolen** treft men aan in de Staten van Goed van de smeden in 1726, in 1737 "16 zakken smeekolen". in 1741, in 1771 en in 1773. Voor huiselijk gebruik komen kolen voor in 1778 in een herberg : "250 pont houillecolen". In datzelfde jaar treffen wij ook een stoof aan. Er komt zelfs een "houlle stoof met toebehoorten" voor in een Staat van Goed, die "Pro Deo" werd opgesteld. Wat er zou op wijzen dat de stoof toen ook reeds in min-begoede gezinnen in gebruik was. De verspreiding ervan blijkt trouwens uit het feit dat op 76 Staten van Goed tussen 1790 en 1795 en 20 een stoof aangeven.

d. De ontwikkelingsverschijnselen

Wijzen zilveren en gouden voorwerpen op een bepaalde welstand, dan getuigen de boeken voor een zekere ontwikkeling. Over het algemeen worden slechts weinig boeken vermeld tenzij wanneer zij versierd zijn met een zilveren slot of beslag. Het gaat dan meestal om kerkboeken.

Tussen 1690 en 1700 zijn er vier inboedels met kerkboeken, w.o. één met drie en één met twee andere boeken, één met zilveren sloten.

Tussen 1710 en 1750 zijn er 18, w.o. één met "eenighe boecken"

(1719), één met "al de liecken boecken ende lieckens ende andere boecken" (1720) ; één andere met de Kostuimen van het Land van Aalst en van Gent, samen met een Oud-Testament en "noch eenighe andere slechte boecken" (1729) ; één met "alle de geestelijcke boecken ende de registers" (1739) ; één met (alle de medecijnen) ende boecken daran clevende" (1747) ; de overige waren kerkboeken, veelal met zilver versierd.

Tussen 1751 en 1795 eveneens 18 inboedels, meestendeels kerkboeken met een zilveren slot, w.o. één "met een silveren slot ende oucken" (geschat op 3 gulden 1 stuiver), waar men tevens nog aantreft "twee boecken om de kinderen te leeren" (6 stuivers) en "nog twee boecken" (2 stuivers) (1762) ; in één "alle de boucken" (2 gulden) (1777), en ten slotte "een biblioteque" (1786).

Wij laten hier nu de lijst volgen van alle attestaties :

— Staat van Goed bij het † van Adriaen Rijdant († 17.12.1641) : "twee kerckboeken", "een quantiteyt boucken ende papier" (H. nr. 68).

— St.v.G. bij † van Jan Verhoeven, smid († H. 1690) : "eenen kerckbouck" + "twee andere boucken" (H. nr. 76).

— St.v.G. bij † van Jacobus de Sadelere (ongeh. †H. 1691) : "eenen kerckboeck" (H. nr. 76).

— St.v.G. bij † van Joos van den Steene († 3.7.1692) : "drie kerckboucken" (H. nr. 76).

— St.v.G. bij † van Catharina Moock († K. 3.10.1693) : "een kerckbouck met silveren sloten" (3 gulden) (H. nr. 76).

— Kaveling 1710 bij † van Joanna-Clara du Tranois († H.) : "haeren kerckbouck met silveren sloten" (4 gulden 16 stuivers) (H. nr. 79).

— St.v.G. bij † van Anna Goossen († H. 4.10.1718) : "een sloot bouck, schilderijen" (H. nr. 84).

— St.v.G. bij † van Anna de Saedeleer († H. 4.1719) : "eenighe boecken" (H. nr. 85).

— St.v.G. bij † van Joanna van den Steene († H. 15.2.1720) : "al de liecken boecken ende lieckens ende andere boecken" (bij Peter de Schrijver) (H. nr. 85).

— St.v.G. bij † van Martinus Roelants († 24.1.1725) : "eenen kerckbouck met silveren slot" (H. nr. 87).

— St.v.G. bij † van Jan-Baptist de Bruecker († 1729) : "de Costume van den lande van Aelst, de Costume van Gendt, het Oudt Testament ende noch eenighe andere slechte boecken" (6 gulden) (H. nr. 89).

— St.v.G. bij † van Jacquemijne Duijm († 1730) : "vier kerq boucken" (H. nr. 90).

— St.v.G. bij † van Livinus Coppens († H. 1733) : "eenen boeck met sulver beslaeghen" (H. nr.91).

— St.v.G. bij † van Pieternelle Junaert († H. 1734) : "eenen boeck met een sulveren slot" (H. nr. 91).

— St.v.G. bij † van Anna Eeman († 1738) : "bouck met silver beslagen" (H. nr. 95).

— St.v.G. bij † van Jenno van Londersele († 1739) : "alle de geestelijcke boecken ende registers" (H. nr. 96).

— St.v.G. bij † van ser Martinus van den Brulle († 12.4.1741) : "het silver beslag van eenen bouck" (H. nr. 98).

— St.v.G. bij † van Françoise van der Straeten (†25.9.1742) : "eenen boeck" (H. nr. 99).

— St.v.G. bij † van Joosine Troch († 25.11.1742 : "boek met silver beslagen" (H. nr. 101).

— St.v.G. bij † van Adrianeken de Ghendt († 21.12.1746) : "eenen kerckbouck met een silveren slot" (H. nr. 106).

— St.v.G. bij † van de vrouw van Martinus van der Waerden (K. 20.11.1747) : "alle de medecijnen met de boecken daeran clevende" (H. nr. 107).

— St.v.G. bij † van Joanna Roelants († H. 7.1748) : "den kerkboeck met een silveren sloot" (H. nr. 107).

— St.v.G. bij † van Anna Dagheleer († 1750) : "kerckboeck met een silveren slot" (H nr. 109).

— St.v.G. bij † van Joanna van den Steen († 15.6.1753) : "een boek met zilveren slot" (H. nr. 100).

— St.v.G. bij † van Pieternelle Antheunis († 1756) : "boeken met zilveren sloten" (H. nr. 116).

— St.v.G bij † van Adriaen Redant († 1757) : "een boek met een zilveren slot (H. nr. 117).

— St.v.G. bij † van Elisabeth de Smet († H. 1758) : "eenen bouck met een silveren slot" (H. nr. 118).

— St.v.G. bij † van Jusina Schouppe († K. 29.9.1762) : "twee boecken om de kinderen te leeren" (6 st.), nog twee boeken (2 st.), "eenen kerckbouck met een silveren slot ende oucken" (3 gulden 1 stuiver) (H. nr. 122).

— St.v.G. bij † van Jan de Schutter († H. 1762) : "alle de boecken" (3 gulden) (H. nr. 128).

— St.v.G. bij † van Joannes Callebaut († 1766) : "eenen bouck" (18 stuivers) (H. nr. 125).

— St.v.G. bij † van Angeline van Londersele († 1770) : "boek met zilveren slot" (H. nr. 130).

— St.v.G. bij † van Judoca Callebaut († 1770) : "eenen kerckbouck met silversen sloeten" (H. nr. 130).

— St.v.G. bij † van Josina Callebaut († 1771) : "eenen kerckbouck met silveren sloeten" (H. nr. 130).

— St.v.G. bij † van Jan de Saedeleer († 1777) : "alle de boucken" 2 gulden) (H. nr. 136).

— St.v.G. bij † van Marie van Wassenhove († 1777) : "een kerckboeck met silver sloeten" (H. nr. 136).

— St.v.G. bij † van Adriaen van den Storme († K. 1778) : "twee boeken" (H. nr. 136).

— St.v.G. bij † van Elisabeth Boon († H.7.9.1783) : "een kerckboeck gegarniert met sulver" (H. nr.141).

— St.v.G. bij † van Guilielmus Buydens († K. 10.1786) : "een biblioteque" (H. nr. 144).

— St.v.G. bij † van Catharina Vijverman († K. 3.6.1786) : een boek beslagen met zilveren sloten en een tweeden kerkboek zonder sloten" (H. nr. 145).

— St.v.G. bij † van Jan-Baptist van Londersele († H. 27.5.1788) : "een kerkboek met zilveren sloten" (H. nr. 146).

— St.v.G. bij † van Judoca Bockstael († K. 9.8.1791) : "kerkboek beslagen met zilveren biesen en hoeken" (H. nr. 149).

e. De juwelen

In sommige gezinnen bezat men zilveren en gouden juwelen. Het "oorijzer" was veelal van zilver en men droeg er slechts één. Het komt voor het eerst voor in een inboedel van 1654. De waarde varieerde tussen 1 gulden 16 stuivers (1763) en 9 gulden 11 stuivers (1765), om gemiddeld 5 gulden te bedragen. Zilveren gespen komen in verscheidene inboedels voor, met een waarde van 9 (1761) tot 3 gulden (1762). Een tiental keren noteerden wij een zilveren kruis en een zilveren Agnus Dei ; eveneens een zilveren snuifdoos (1774), die op 13 gulden werd geschat. Verder nog een zilveren naald (1710), een zilveren wijwatervat (1710) en een zilveren verguld zoutvat (1710). In een paar inboedels komen zilveren lepels en zelfs "vijf silveren fourquetten" (1710) voor, 32 zilveren "knoppen" (1720), tafelmessen met zilveren hecht (1720, 1729, 1791).

In acht op tien van de inboedels komt minstens één gouden ring voor, waarvan de waarde uiteenliep tussen 10 en 3 gulden, om meestendeels zes gulden te bedragen. Een gouden trouwring kostte 4 gulden 10 stuivers tot 8 gulden, hetzij gemiddeld 6 gulden ; een gouden steen- of knopring had een waarde van 2 gulden 8 stuivers tot 13 gulden 8 stuivers, gemiddeld 6 gulden. Een gouden ring met een zilveren bol (1718) werd geschat op 12 gulden. Een "gouden-diamanten ring" (1729) had een waarde van 42 gulden ; een "gouden ring met diamant steen" had in 1777 een waarde van 30 gulden, terwijl een andere dusdanige in 1784 49 gulden waard was. Eenmaal wordt een "gouden hart" (1694), achtmaal een "gouden kruis" en driemaal een "gouden kruis met schuifsteen" vermeld.

f. Welvaartspeil

Uit de staten van Goed leest men het welvaartspeil of de armoede af van de betrokken gezinnen. Zowel de onroerende als de roerende goederen onthullen iets over de levensstandaard van de betrokkenen. Sommigen beschikten niet eens over het allernoodzakelijkste, terwijl anderen een betrekkelijke welstand kenden.

Wanneer een inboedel werd opgemaakt "Pro Deo", dan toont dit duidelijk aan dat dit gezin geen welstand kende en de berekening van de schulden veelal groter was dan de waarde van het roerend en onroerend bezit. Men telt er tien (7,6%) op 131 tussen 1740 en 1749, 16 (12,2%) op 111 tussen 1750 en 1759, 17 (16,8%) op 101 tussen 1760 en 1769, 21 (16,2%) op 129 tussen 1770 en 1779, 20 (13,6%) op 147 tussen 1780 en 1789, 15 (19,7%) op 76 tussen 1790 en 1796.

Hieruit blijkt dat tussen 10 à 15 procent van de bevolking gedurende de laatste helft van de 18e eeuw geen weelde kende, maar veeleer leefde op de rand van de armoede.

De armendis speelde een sociale rol. Zowel uit de 15e en 16e eeuw als uit de 17e en 18e eeuw kennen wij uit de Staten van Goed enkele voorbeelden waarbij een persoon zich aan de zorgen van de armendis toevertrouwde. Jan Beelen vermaakte op 30 november 1497 al zijn goederen aan de H. Geesttafel van Haaltert, op voorwaarde dat deze hem levenslang zou onderhouden (H. nr. 328, 20v°). Truijen tsHoogen schonk op 18 mei 1522 haar huis aan de armendis van Haaltert, mits levenslang in haar onderhoud te voorzien (Ibidem, 169r°). Zanne Smeets schonk in 1517 75 roeden land op de Kruiskouter aan de armendis, om haar levenslang te onderhouden (Ibidem, 224r°). Adriaen Lievens († Kerksken 16.3.1760) had meer dan 100 gulden van de armendis geprofiteerd, waarvoor de erfgenamen terugbetaling beloofden (H. nr. 121). "In desen sterf-

huyse (bij Jacobus Muylaert, metselaar, † H. 11.7.1772) schuldigh aenden armen tot onderhaut van desen overledenen in sijn siekte ten tijde van drij jaeren, ten jare 1770, 1771, 1772 tsamen 97 gulden" (H. nr. 132). Wie zal dat betalen ? Gans de inboedel en de woning werd geschat op 70 gulden 12 stuivers en de schulden bedroegen 159 gulden 7 stuivers 1/4 !

De welstand van menig ander kan men afleiden uit de schenking die zij deden aan de kerk of armendis, evenals uit de "uitvaartviering" !

— Pastoor Niclaes Schepens schonk bij zijn overlijden aan de kerk van Haaltert 5 pond 6 schellingen 8 groten, aan de armendis van Haaltert 16 pond groot, aan de Karmelieten te Aalst eveneens 16 pond groot, aan de broederschap van "Sinte-Barbelen-Capelle" te Aalst voor een jaarlijks gezongen Requiem Mis 8 pond groot (St.v.G. 1640).

— Bij het overlijden van Ferdinandus de Sadeleir († 11.3.1660) betaalden de erfgenamen voor drie tonnen bier "dienende tot de vuijtvaert 18 gulden 9 stuivers, voor het "verbacken van des doenders tarwe tot acht vaeten in de uijtvaerden 1 pond 17 schellingen 8 groten" (Rek. 1661).

— Bij het overlijden van de gewezen meier Joos Rijdant († 1662) was men "schuldigh aen ser Jaecques Roelants over levering van een vet calf totte uutvaert van den overledenen 16 schellingen 8 groten" en "schuldich aen winckelwaere tot de uytvaert 2 pond 3 schellingen 6 groten" (St.v.G. 1662).

— Bij het overlijden van Anneken de Zadeleer, d. van Ferdinand, betaalde men "aen Davidt de Meijer over de coop van een rendt veroorboort in de vuytvaert van Anneken 2 pond 1 schelling groot", "voor coop bij Adriaen Lievens van twee hespen ende eenen vierelinck boonen 10 schellingen 4 groten", voor vijf vaten tarwe 12 schellingen 8 groten en 3 schellingen 4 groten "voor tien potten melck int maecken vant reijs ende backen van witte broot" (+ 3 schellingen groot voor het bakken van drie ovens brood), "aen Adriaen de Sadeleer over de levering van twee tonnen bier 2 pond 7 schellingen, "aen Jan Cardinael over levering van was en specerije 1 pond 10 schellingen groot", "aen Adriaen de Brucker over het bakken van het brood en levering van specerije 3 schellingen 2 groten", "aen Joos Vijverman over het coken 6 schellingen 8 groten", "drie vaten cooren om uyt te deelen aen de armen 6 schellingen 3 groten". Aan de pastoor betaalde men voor "de uytvaert ende het doen van het sondaeghs gebedt" 1 pond 1 schelling 4 groten + 19 schellingen aan de koster-grafmaker + 13 schellingen 8 groten aan Adriaen de Troch voor de lichter en het kruis (Rek. 1668).

— Bij het overlijden van Jan van den Steene en zijn vrouw (beide † H. 1672) blijkt dat "de overledenen soude ghejondt hebben tot tmaecken van de capelle te Branteghem tot twee ponden grootten, soo wanneer deselve ghebaudt wordt sall men de belofte somme volcommen" (Kaveling 1681).

— Niclaes Roelants schonk bij testament aan de kerk van Haaltert 24 gulden (Rek. 1683).

— Bij het overlijden van de weduwe van Christiaen de Schutter bleef men "schuldich aen den heylighen Rosenkrans tot 3 guldens die belooft sijn geweest bij wijlent Christiaen de Schutter tot het coopen van een vendel of standaert" + "over het maecken van desen 1 gulden 10 stuivers" (St.v.G. 1693).

— Bij belofte is men bij het overlijden van Joos Claus († 1694) "schuldich te gheven aen Onse Lieve Vrouwe van Meere ende Haeltert te weten aan onse Lieve Vrouwe van Meere eenen steen vlaes ende tot Haeltert eenen steen (vlaes ?) (5 schellingen groot) (St.v.G. 1694).

— Bij het overlijden van Lieven Roulant en zijn vrouw betaalde men "om een rend te coopen tot d'uytvaerden 28 gulden", aan Frans van den Bruelle over de levering van drie tonnen bier tot de uytvaerden als over verhaelt bier 39 gulden 12 stuivers". Aan de pastoor en de koster betaalde men voor de twee uitvaarten 21 gulden (Rek. 1697).

— Bij haar overlijden († 2.3.1697) schonk Petronelle Callebout "eenen grooten gauwen rinck aen Onse Lieve Vrouw van Halle" (St.v.G. 1697).

— Het testament van Judocus van der Biest, pastoor van Kerksken, voorzag voor hem een zerksteen (37 g. 1 st.), 3 gulden voor het seminarie te Mechelen, de aankoop van een rund voor de uitvaart (22 g. 3 st.), evenals van een hamel (9 g.), het doen van 100 requiemmissen (40 g.), een kazuifel en albe aan de kerk van Kerksken, 72 gulden aan de kerk van Kerksken tot de aankoop van een standaard (Rek. 1699).

— Bij zijn overlijden schonk Jan Meganck 1 dagwand 8 roeden land aan de kerk van Haaltert voor een eeuwigdurend jaargetijde (St.v.G. 1702).

— Bij het overlijden van Marie van den Steene († K. 7.4.1710) werd haar trouwring geschonken aan Onze-Lieve-Vrouw (St.v.G. 1710).

— Bij het overlijden van Anna Roelants werden bij de uitvaart twee zakken graan bedeeld aan de armen (12 gulden) (St.v.G. 1711).

— Bij het overlijden van Jenne Roelants († 1720) verklaarde haar man Jacobus Raes dat zij vrouw hem had verzocht een kapelleken t.e.van Onze-Lieve-Vrouw te bouwen op de plaats waar de steenoven nu staat ,geschat op 24 gulden) (St.v.G. 1720).

— Bij het overlijden van Martinus Roelants († 24.1.1725) liet men brood bedelen aan de armen en 40 missen celebreren (St.v.G. 1740).

— Marie Roelant († 22.10.1740) had haar "silveren hooreijser in haer leven aen onse Lieve Vrauwe ghejondt" (7 gulden) (St.v.G. 1740).

— Bij testament bepaalde Peeternelle van Gheit (†H. 1743) dat men bij haar begrafenis 5 zakken gebakken koren zou bedelen aan de armen ; stichtte ten eeuwigen dage op zaterdag een lof gedurende 6 maanden per jaar (12 gulden), verlangde een dertigste missen aan 10 stuivers per mis en 500 gelezen missen (7 stuivers per mis) (St.v.G. 1743).

— Bij testament had Josephus Andreas Willems († ongeh. H. 20.4. 1744) bepaald dat hij diende begraven te worden in het hoogkoor met de hoogste dienst + een dertigste missen + bedeling aan de armen van negen zakken verbakken graan bij de solemnele dienst en bij de uitvaart + 200 missen bij de Kapucijnen te Aalst + 150 missen bij de Karmelieten te Aalst + 50 missen door de onderpastoor te Haaltert + 50 missen door eerwaarde heer de Castenade te Aalst + 50 missen door eerw. heer Heylmeier te Aalst + de stichting van drie eeuwigdurende solemnele jaargetijden + 308 gulden kourant aan de armendis van Haaltert (St.v.G. 1744).

— Peeter van der Hoeven († ongeh. K. 27.4.1747) verlangde bij zijn overlijden een solemnele dienst + 300 zielemissen voor hem, zijn vader en zijn broer + schonk aan de armendis van Kerksken 60 roeden land + 60 roeden land met de last van een eeuwigdurend jaargetijde (St.v.G. 1747).

— Jenno Dierickx († ongeh. K. 15.1.1748) wenste bij haar overlijden een dertigste (7 stuivers per mis) en een bedeling aan de armen van Kerksken van drie vaten gebakken graan (St.v.G. 1747).

— Anna Willems († H. 16.8.1750) verlangde bij haar overlijden een dertigste + een mis door iedere Kapucijn, Karmeliet en Wilhelmiet van Aalst + stichtte eeuwigdurend een wekelijks lof op donderdag gedurende een half jaar + eeuwigdurend aan de kerk 15 stuivers voor het licht voor het Allerheiligste + eeuwigdurend jaarlijks 10 gulden te bedelen aan de armen (St.v.G. 1751).

— Bij testament bepaalde Joosine Dhont († H. 7.1.1757) dat zij wenste "eerelijck begraven (te worden) met een eerelijcke uijtvaert ende maeltijdt naer staete ende conditie" + de bedeling aan de armen van vier zakken gebakken koren (St.v.G. 1757).

— Bij het overlijden van Adriana van Cauwenberghe († H. 26.7.1765) werd zij begraven in het Onze-Lieve-Vrouwkoor + een dertigste + liet zes zakken verbakken graan bedelen aan de armen + schonk zij 50 gulden voor het altaar van O.L.Vrouw en stichtte een eeuwigdurende wekelijkse plechtige mis op vrijdag ter ere van het H. Kruis (St.v.G. 1766).

— Bij het overlijden van Adriaen Redant († H. 8.1768) liet men 200 missen opdragen bij de Karmelieten te Aalst (70 g.) en werden twee zakken verbakken graan bedeeld aan de armen (12 g.) (St.v.G. 1768).

— Bij testament bepaalde pastoor Cnudde († H. 24.7.1781) dat hij wenste begraven te worden met een koordienst en 80 pond wit was + een gezongen dertigste + gedurende 30 jaar lang een solemneel jaargetijde + nog 40 gezongen missen + 50 gezongen missen te Nederzwalm + 1500 requiemmissen (van 8 stuivers) + aan de kerk van Nederzwalm 200 gulden kourant + aan de kerk van Haaltert 300 gulden voor een nieuw tabernakel + aan de armendis van Nederzwalm, Hermelgem en Sint-Maria-Latem ieder 50 gulden (hiervoor zou men zijn meubelen en zilverwerk verkopen) (St.v.G. 1781).

— Pieterneele Roelandt († K. 1783) schonk bij testament aan de kerk 30 gulden en aan de armendis van Kerksken 12 gulden + 75 gezongen missen in de kerk te Kerksken + 25 gezongen missen voor haar ouders + 50 gelezen missen (St.v.G. 1783).

— Bij het overlijden van Jacobus van den Berghe († K. 11.5.1788) was men 17 gulden "schuldigh over bier en mastellen verteirt bij vrinden, geburen, luijers en draegers opde uijtvaert" (St.v.G. 1788).

Uit wat voorafgaat blijkt dat bij een begrafenis en een uitvaart van welstellenden een flink maal werd opgediend. Naast een volle maaltijd met vlees (rund, hamel), was er ook wittebrood, waren er mastellen en was er rijstpap. Evenmin mocht het bier ontbreken. En aan de armen werd een aandeel gegund.

g. Gegevens omtrent de volksdevoties

Uit enkele Staten van Goed leren wij enkele volksdevoties kennen, vooral de toevlucht tot Maria en tot de heiligen in nood. Op de eer-

ste plaats komen de giften en bedevaarten naar een Mariaheiligdom, nl. naar Halle, naar Mere, naar O.L.Vrouw-ter-Rozen te Aalst en zelfs naar O.L.Vrouw te Haaltert.

Te Bottelare ging de aanstaande moeder tot de H. Anna om een gelukkige bevalling, terwijl anderen er huwelijkszegen kwamen afsmeken. Te (Groot-) Bijgaarden trok men bij de H. Wivina tegen keel- en hoofdpijn ; te Mere naar O.L.Vrouw of de H. Bavo tegen kinkhoest en slijmziekte ; te Ninove in de abdij naar Sint-Kornelius tegen de stuipen ; te Herzele naar Sint-Rochus, aanroepen tegen besmettelijke ziekten, vooral tegen de pest. Sint-Korijn of de H. Quirinus wordt vereerd te Hooglede, waar men op bedevaart gaat voor etterende huidziekten, het Sint-Marcoenzeer. Sint-Korijn werd ook vereerd te Beselare (3) en in Sint-Maarten te Aalst bezat men een reliek van de H. Quirinus. Te Twee-Akren werd Sint-Geroen aangeroepen ; te Saint-Ghislain de H. Gislenus tegen hoofdpijn en zenuwaanvallen ; te Edingen en te Lettelingen ging en gaat men beewegen tegen reuma.

Wat men met Komnich bedoelt blijft ons een raadsel. Gaat het om Kontich ?

— "Betaelt 9 schell. gr. van vier weghen te doene te weten eenen naer Sint Corijns, eenen tot Aecker, eenen tot Meere, eenen tot Bijgaerde" (St.v.G. van Adriaen Rijdant, †17.12.1642, H.nr. 68)

— "Betaelt voor tdoen van een pelgrimagie aen Onse Lieve Vrouwe van Alle" (St.v.G. van Elisabeth de Sadeleer, weduwe van Adriaen Rijdant, † 1661, H. nr. 70).

— "Betaelt over eenighe weghen bij den overledene belooft soo tot Alle, Hersele, Meere als Ninove met belofte van een silveren kindt tot Onse Lieve Vrouwe van Halle 30 schell. groot", "schuldich aen P. de Boe over het doen van eenen wech tot Sinte Gelain bij den overledene belooft 6 schell. 8 groten" (St.v.G. van Joos Rijdant, 1662, H. nr. 70).

— "Betaelt aen pelgrimagie tot Halle met een misse ende wasse 2 gulden" (Rekening van Gillis Rijdant als voogd, 1662, H. nr. 70).

— "Schuldich over het doen van een messe ende het doen van eenen wech naer onse Lieve Vrouwe van Halle" (St.v.G. van Dhont, † K. 1693, H. nr. 76).

---

(3) De gegevens betreffende Sint-Korijn werden mij welwillend bezorgd door lic. Renaat van der Linden, waarvoor ik hem hartelijk dank.

— "Tot het doen van twee bedevaerden naer Engien ende Bottelare bij d'overledene belast 1 gulden 8 stuivers" (St.v.G. van Elisabeth Coppens, † K. 1728, H. nr. 89).

— "Betaelt over het doen van twee weghen naar Engue ende Bottelare 4 gulden aen Gerardus de Vuijst en Philippus van Wassenhove" (St.v.G. van Elisabeth de Schutter, † K. 1774, H. nr. 133).

— "Over het doen van een bedewegh voor den overledenen naer Comnick 11 stuivers" (St.v.G. van Adriaen de Haeseleer, † H. 1774, H. nr. 134).

— "Het doen van een bedevaert tot Engïe en Lettelinghen voor de overledene" (St.v.G. van Joos van Wassenhove, † ongeh. H.1776, H. nr. 135).

— "Betaelt Carel de Zadeleer voor het doen van een pelgrimagie voor 't voorn. Anneken (de Sadeleer) (†)'int clooster ter Roosen" (Rekening van Cornelis de Sadeleer, 1668, H.nr. 71).

— Hansken Claes, zn. Jan, was in zijn benen "besmet mette sieckte van Sinte Marcoen" (Rekening 1641).

— "Thomas van Ymscote x Katheline Troeyers, "die lazarus nu es" (H. nr. 328, p. 72r°, 1507).

— Jan van den Berghe, zn. Joos, lazarus (H. nr. 329, p. 14r°, 89r°, 1534, 1540).

Op 6 maart 1518 (o.st.) verscheen Gillys Rusinc, zn. Joos, voor de schepenbank van Haaltert waarbij hij afstand deed van al zijn goederen die hem bij het overlijden van zijn vader toekwamen, ten voordele van de drie jongere kinderen, in ruil voor het geld dat hij van zijn moeder meekreeg "om zijn pelgrimagie mede te gaene te sente Pieters ende Pauwels te Rome". Wanneer hij uit Rome terugkomt zal de moeder zoveel geld van hem aftrekken als zijn uitgegeven heeft van het deel van de drie jongste kinderen (H. nr. 328, p. 142r°).

II. DE LANDBOUW EN DE VEETEELT

1. De omvang van de bedrijven

In 1571 waren er 57 gezinnen die over minder dan één dagwand beschikten (22%), 69 (27%) over 1 tot 3 dagwand 25 roeden, 78 (30%) over 1 tot 3 ha., 19 (7,4%) over 3 tot 5 ha., 15 (6%) over 5 tot 10 ha., 14 (5,4%) over 10 tot 20 ha., 3 (1,1%) over meer dan 20 ha., waarvan twee volledig in pacht (4).

In 1732 waren er 74 (33,7%) bedrijven van minder dan 1 ha., 92 (42%) van 1 tot 3 ha., 13 (6%) van 3 tot 5 ha., 28 (12,7%) van 5 tot 10 ha. en 12 (5,5%) van meer dan 10 ha. (5).

De periode tussen 1571 en 1732 wijst op een vermindering van de kleinste bedrijven met 25% en een vermeerdering van de middelkleine bedrijven met 12%.

Uit de Staten van Goed kent men de omvang van de bedrijven slechts onvolledig, daar alleen de grond in eigendom van de overledene werd aangegeven en gebeurlijk de vruchten die zich op het veld bevonden, maar evengoed op erf als op pacht konden wassen. Het belang van de bedrijven wordt ons door de inboedels vooral duidelijker door het aantal koeien en paarden.

a. De koeien

In tabel I geven wij het aantal koeien per decennium met tussen haakjes het aantal Staten van Goed waaruit werd geput. In tabel II het aantal koeien per periode en de procent berekening ervan. In tabel III volgt de verhouding van het aantal koeboeren tot de Staten van Goed die bewaard bleven.

Uit tabel II blijkt dat het aantal boeren met twee koeien steeds ongeveer hetzelfde procent bedroeg, terwijl de gezinnen in het bezit van één koe in de 18e eeuw met ca. 7 procent vermeerderde.

Uit tabel III leest men dat het procent van de koeboeren in verhouding tot de bevolking met ongeveer 9% had toegenomen gedurende de eerste helft van de 18e eeuw om nadien met 19% te verminderen gedurende de tweede helft van diezelfde eeuw.

---

(4) **J. De Brouwer,** Bijdrage tot de parochiale Geschiedenis van Haaltert. Demografische en sociale Evolutie van het Dorp, p. 133.

(5) Ibidem, p. 135.

TABEL I

Aantal koeien

Periode	Staten van Goed	1	2	3	4	5	6	7
1640-1659	(34)	6	12	5	2	—	—	—
1660-1669	(68)	23	19	4	—	—	—	—
1670-1679	(30)	15	4	5	1	—	—	—
1680-1689	(30)	11	5	5	—	—	—	—
1690-1699	(48)	20	14	—	—	—	1	—
1700-1709	(35)	18	8	3	—	—	—	—
1710-1719	(67)	32	22	2	1	1	—	—
1720-1729	(91)	42	29	7	1	1	1	—
1730-1739	(69)	30	22	5	1	1	—	—
1740-1749	(131)	60	26	6	—	—	—	—
1750-1759	(111)	41	20	6	1	1	—	—
1760-1769	(101)	34	29	1	—	—	—	—
1770-1779	(129)	46	26	7	1	—	1	1
1780-1789	(147)	51	27	13	3	2	—	—
1790-1795	(76)	23	13	4	2	—	—	—

TABEL II

Periode	Aantal bedrijven met koeien	1	2	3	4	5	6	7
1640-1699	152	75	54	19	3	—	1	—
procent		49,3	35,5	12,5	1,9	—	0,6	—
1700-1749	319	182	107	23	3	3	3	—
procent		57,0	33,5	7,2	0,9	0,9	0,3	—
1750-1795	353	195	115	31	7	3	1	1
procent		55,2	32,5	8,7	1,9	0,8	0,2	0,2

TABEL III

Periode	Staten van Goed	1	2	3	4	5	6	7	Aantal koe-boeren
1640-1699	210	75	54	19	3	—	1	—	152
procent		35,4	25,7	9,0	1,4	—	0,4	—	72,3
1700-1749	393	182	107	23	3	3	1	—	319
procent		46,3	27,2	5,8	0,7	0,7	0,2	—	81,1
1750-1795	564	195	115	31	7	3	1	1	353
procent		34,5	20,3	5,5	1,2	0,5	0,1	0,1	62,5

Aangezien er ook belangstelling bestaat voor de **huidskleur** van de dieren (6), hebben wij de schaarse gegevens ook aangetekend. Voor 1608, 1609, 1648 en 1652 treft men slechts elf koeien aan en negentien voor de periode 1730-1795, terwijl de meeste worden aangetroffen tussen 1660 en 1722.

De helft van de koeien behoorden tot de zwartharigen, ruim een vierde tot de roodkleurigen en tien procent had een grijs haarkleed. Zwarte koeien 71 of 38,3% ; zwarte-blare (of met een witte vlek op het voorhoofd) : 17 of 9,1% ; 7 of 3,7% zwarte-bonte (of veelkleurige). In totaal : 51,3%.

Rode koeien 40 of 21,6% ; rode-blare : 10 of 5,4% ; rood-bruine-blare één (0,5%), rode-bonte 4 of 2,1% en één rode "stremmel coebeest" (of met rode streep) (0,5%). In totaal : 30,2%.

Grijze koeien : 15 of 8,1% ; één grijs-bonte (0.5%) en één bruingrijze (0,5%). In totaal : 9,1%.

Verder nog 9 bonte koeien (4,8%), drie vale (of geelachtig, blond) (1,6%), drie bruine (1,6%), één witte (0,5%) en één blare (0,5%).

De geschatte waarde van een koe werd ongetwijfeld beïnvloed door de ouderdom ervan. In 1665 werd een bonte koe geschat op 24 gulden en in 1666 een zwarte op 18 gulden ; in 1680 een zwarte-blare 26 gulden en een rode 27 gulden. Tussen 1690 en 1695 varieerde de prijs tussen 23 en 30 gulden, terwijl een "muntige" slechts

---

(6) **R. Butaye,** Het haarkleed der runderen in Oost-Vlaanderen rond 1772.

op 22 gulden werd geschat. Tussen 1696 en 1700 lag de prijs over het algemeen hoger, nl. van 30 tot 40 gulden. In 1711 werd een rode koe van 5 jaar op 44 gulden en een zwarte van 6 jaar op 39 gulden geschat .Tussen 1720 en 1740 schijnt de prijs gedaald, om nadien opnieuw te stijgen. In 1773 werd een rode bonte koe geschat op 49 gulden, een zwarte bonte op 40 en een ander zwarte bonte op 36, en twee kalveren ieder op 8 gulden.

b. De paarden

Evenals voor de koeien wordt het aantal paarden per decennium aangegeven in tabel IV. In tabel V het aantal per halve eeuw en de procent-berekening ervan. In tabel VI leest men de verhouding van het aantal paardenboeren tot de gezinnen zonder paard, dit steeds volgens de bewaard gebleven Staten van Goed.

TABEL IV

Aantal paarden

Periode	Staten van Goed	1	2	3	4	5	6	7
1640-1659	(34)	4	3	—	—	—	—	—
1660-1669	(68)	8	5	—	—	—	—	—
1670-1679	(30)	6	3	—	—	—	—	—
1680-1689	(30)	2	3	—	—	—	—	—
1690-1699	(48)	8	1	—	—	—	—	—
1700-1709	(35)	2	3	—	—	—	—	—
1710-1719	(67)	4	5	—	—	—	—	—
1720-1729	(91)	9	10	2	—	1	—	—
1730-1739	(69)	5	3	—	1	—	—	1
1740-1749	(131)	15	11	1	—	—	—	—
1750-1759	(111)	7	3	1	1	—	—	—
1760-1769	(101)	5	5	—	—	—	—	—
1770-1779	(129)	3	1	5	—	1	1	—
1780-1789	(147)	4	12	1	3	—	—	—
1790-1795	(76)	3	5	—	—	—	—	—

TABEL V

Periode	Aantal bedrijven met paarden	1	2	3	4	5	6	7
1640-1699	43	28	15	—	—	—	—	—
procent		65,1	34,8	—	—	—	—	—
1700-1749	72	35	32	2	1	1	—	1
procent		48,6	44,4	2,7	1,3	1,3	—	1,3
1750-1795	49	15	23	6	3	1	1	—
procent		30,6	46,9	12,2	6,1	2,0	2,0	—

TABEL VI

Periode	Aantal Staten van Goed	1	2	3	4	5	6	7	Totaal paarden boeren
1640-1699	210	28	15	—	—	—	—	—	43
procent		13,3	7,1	—	—	—	—	—	20,4
1700-1749	393	35	32	2	1	1	—	1	72
procent		8,9	8,1	0,5	0,2	0,2	—	0,2	18,3
1750-1795	564	15	23	6	3	1	1	—	49
procent		2,6	4,0	1,0	0,5	0,1	0,1	—	8,6

Wat de **huidskleur** betreft komen vooral zwarte en bruine paarden voor. Zeventien of 38,6% waren bruin en 12 of 27,2% zwart, vier (9,0%) grijs, drie (6,8%) rood-bruin, twee (4,5%) vos en twee (4,5%) wit en één (2,2%) "root met het blar hooft".

Deze kleurvermeldingen komen voor tussen 1648 en 1719, buiten nog een wit in 1609, twee zwarte in 1733 en een grijs in 1756.

Welk was de waarde waarop een paard werd geschat ? De prijzen waren zeer verschillend, waarbij ongetwijfeld de ouderdom een rol heeft meegespeeld.

In 1661 werden twee merries respektievelijk op 96 en 42 gulden geschat ; in 1696 een ruin van zeven jaar op 144 gulden en een van vijf jaar op 96 gulden ; in 1698 een merrie op 60 gulden ; in 1700

een merrie van drie jaar op 60 gulden ; in 1703 een merrie op 84 gulden ; in 1711 een merrie van zeven jaar op 126 gulden en een merrieveulen van twee jaar op 90 gulden ; in 1716 een merrie op 90 gulden ; in 1719 een ruin op 50 gulden en een merrie op 45 gulden.

c. De varkenskweek

De varkenskweek kende een betrekkelijke grote verspreiding, die toenam gedurende de tweede helft van de 18e eeuw. Tabel VII geeft een overzicht van de verspreiding van deze kweek.

TABEL VII

Periode	Aantal inboedels	Aantal met varkens	procent
1640-1659	34	11	32,2
1660-1669	68	23	33,8
1670-1679	30	11	36,6
1680-1689	30	7	23,3
1690-1699	48	10	20,7
1700-1709	35	9	25,7
1710-1719	67	20	29,8
1720-1729	91	35	38,4
1730-1739	69	29	42,0
1740-1749	131	39	29,8
1750-1759	111	33	29,7
1760-1769	101	49	48,5
1770-1779	129	65	50,3
1780-1789	147	66	44,9
1790-1795	76	41	63,1

Voor de tweede helft van de 17e eeuw telde men op 210 Staten van Goed er 62 of 29,5% waaruit blijkt dat er aan varkenskweek werd gedaan. In de eerste helft van de 18e eeuw waren er op 393 Staten van Goed 132 of 33,5% met varkens in de stal of in de kuip en in de tweede helft van de 18e eeuw waren er op de 564 Staten 254 of 45,9% waarin deze kweek voorkomt.

d. Het pluimvee

In de meeste Staten van Goed worden ook een beperkt aantal kippen opgenomen, meestal slechts 4 of 5, met de haan of "den corperael" (1780). Hiermee werd voorzien in het eigen verbruik.

Op een gering aantal hoven treft men ook een "duivenkeet" of duivenhok aan met enkele duiven. Op een hoeve waren er zelfs een paar ganzen en vijf eenden (1780).

Voor een hen betaalde men 5 stuivers het stuk (1771), 4 stuivers (1778) en voor een koppel duiven 6 stuivers.

2. De gewassen

a. Algemeen overzicht

Te Haaltert-Kerksken stelt men een grote verscheidenheid van veldvruchten vast : alle soorten graan werden er gezaaid en gewonnen : tarwe, rogge, masteluin, haver, gerst, spelt. Ook peulvruchten : bonen en erwten ; men schrijft meestal "romsche" of "ronsche" bonen ; erwten waren ofwel "roomsche" (1682), ofwel "praterijs" (1682) ofwel "blauwe" (1769). Ook boekweit was hier geen onbekende vrucht, al komt ze minder voor. Eveneens de wouw (verfplant) kende enige bezaaiing. De aanplanting van sloren voor het koolzaad nam uitbreiding gedurende de 17e eeuw. De pastinaak vonden wij slechts tweemaal vermeld (1729, 1741). De "door" of dodderzaad, gekweekt zowel om de vrucht (vanwaar de "dodderolie") als om de "doorbesems", komt uitzonderlijk voor.

Over de hopteelt, het vlas, de aardappelteelt en de tabak wordt een afzonderlijke paragraaf gewijd.

Als veevoeder kende men naast het hooi en de toemaat, de klaveren, de rapen, de vitsen en de paardebonen.

De Staten van Goed laten niet toe de procentsgewijze verhouding van de verschillende vruchten te berekenen. Er diende bij de bezaaiing rekening gehouden dat de gewone afwisseling in de vruchten werd nagekomen. Zo volgden harde granen (tarwe, rogge, masteluin, spelt) na sloren, bonen, klaveren, vlas, aardappelen, gerst en boekweit.

Wanneer de gewone afwisseling van de vruchten niet werd nagekomen, spreekt men van "verandzamen". Aldus geschiedde dit in 1759 door Joos van Londersele : "veransaeyt uytgeleijt twee voren labeur besaeyt met mesteluyn" en "besaeyt met mesteluyn veransaeyt volle mes twee vooren" ; in 1744 door Jan-Baptist van der Stockt ven Kerksken : "twee dachwant lant verhantsaeijt achter cooren ende besaeijt met cooren", terwijl nog drie andere partijen van twee dagwand werden "verhantsaeijt", d.w.z. dat de gewone vereiste vruchtafwisseling werd verwaarloosd.

In de groentenhof of "koolhof", zoals deze meestal wordt genoemd, trof men, volgens de Staten van Goed, ajuin, kolen, savooien, prei (1775), "roomsche boonen", wortelen, "princessen met reijsders" (1776), eveneens erwten (1778) aan. In de hof werden zelfs aardappelen geplant, om van de tabak niet te spreken.

b. Het vlas en de vlasbewerking op de hoeve

De vlasteelt kende te Haaltert-Kerksken een grote verspreiding, waarvan het hoogtepunt dient gezocht in de eerste helft van de 18e eeuw. De grote verspreiding te Haaltert en omgeving ligt aan de oorsprong van de "Vlasmis" ter ere van de H. Laurentius, heilige aangeroepen tegen "brand" aan het vlas, gevierd op de derde zondag van mei.

In tabel VIII volgt een overzicht van de verspreiding van de vlasteelt, die blijkt zowel uit de kultuur ervan als uit de werktuigen tot de bewerking vanhet vlas op de hoeve aanwezig.

TABEL VIII

Periode	Aantal Staten van Goed	Vlas(werk-tuigen)	procent
1640-1659	34	18	52,9
1660-1669	68	48	70,5
1670-1679	30	20	66,6
1680-1689	30	17	56,6
1690-1699	48	40	83,3
1700-1709	35	23	65,7
1710-1719	67	55	82,0
1720-1729	91	84	92,3
1730-1739	69	53	76,8
1740-1749	131	83	63,3
1750-1759	111	65	58,5
1760-1769	101	54	53,4
1770-1779	129	82	63,5
1780-1789	147	93	63,2
1790-1795	76	48	63,1

In de tweede helft van de 17e eeuw waren er op 210 Staten van Goed 143 of 68,1% waarin vlas en werktuigen tot de vlasbewerking voorkwamen ; in de eerste helft van de 18e eeuw waren er op de 393 Staten 198 of 75,8% en in de tweede helft ervan op 564 Staten 342 of 60,6%. In 1769 werden te Haaltert 80 dagwand vlas geteeld.

Eens het vlas, een zomervrucht met nijverheidswaarde, rijp was, werd het met de hand gewied door wiedsters. Hierna volgde het roten in rootputten, tot wanneer het na zes à tien dagen gaar was, wanneer het onmiddellijk uit de rootput moest worden gehaald.

Het geroot vlas werd opgestuikt en daarna, gedurende een paar weken op een weide gespreid om te drogen.

"Na het drogen moet het vlas eerst gebroken worden, alvorens men het zwingelt" ...Alleen "het houterig stengeltje (de leem) mag breken, niet de draden die er rond liggen". Dit werk noemt men boken, waartoe de bookhamer (1493) diende. Te Haaltert gebruikte men hiertoe de strepe (1508) of vlasstrepe (1646) met de streepbank. Soms ook de "vlasknappe" (1780) of "knapt" (1784) genoemd.

Daarop volgde het zwingelen, uitgevoerd op het zwingelberd, eerst met de korte zwingelstok, daarna met een lange zwingelstok, om het te "ontdoen van alle houterige stengeldeeltjes".

Daarna werden de gezwingelde vezels met een houten kam gekamd. Hiertoe gebruikte men de "zwingelberden met twee slagen en de zwingele" (1668) en de "zwingelbank" (1668).

Hierop werd het gezwingeld vlas door de hekel (1493) gehaald om het garen van de afval ("werk") te scheiden. Vandaar het "vlessengaren" en het grover "werkgaren" (1494). Tot het hekelen gebruikte men het "hekelpeert" (1763) of de plank, waarop het hekel- of stekelkussen is bevestigd, en gelegd op een schraag of bok. In de inboedels komen deze werktuigen voor als "de hekel met het perdeken" (1727), "de hekel met de schaven" (1733). Dit laatste werk was vrouwenarbeid en werd uitgevoerd door hekelersen.

Nu volgde het spinnen tot garen, om dit daarna te gebruiken tot het weven van laken (lijnwaad). Over deze beide wordt elders gehandeld.

c. De hopteelt

De hopteelt was te Haaltert-Kerksken een zeer verspreide kultuur, die evenwel geleidelijk zou verkwijnen gedurende de tweede helft van de 18e eeuw, om nadien voorgoed te verdwijnen. In tabel IX vindt men een evolutie in de hopteelt op het grondgebied van beide parochies.

TABEL IX

Periode	Aantal Staten van Goed	Hoplochtingen	procent
1640-1659	34	16	47,0
1660-1669	68	41	60,2
1670-1679	30	19	63,3
1680-1689	30	17	56,6
1690-1699	48	25	52,0
1700-1709	35	21	60,0
1710-1719	67	34	50,7
1720-1729	91	53	58,2
1730-1739	69	23	33,3
1740-1749	131	28	21,3
1750-1759	111	16	14,4
1760-1769	101	5	5,0
1770-1779	129	10	7,7
1780-1789	147	8	5,4
1790-1795	76	2	2,6

In de tweede helft van de 17e eeuw komen er op 210 Staten van Goed 118 voor of 56,2% met een hoplochting, zodat meer dan de helft van de landbouwers een hoplochting bezaten (7). In de eerste helft van de 18e eeuw waren er op 393 Staten 159 of 40,4% met een hoplochting en in de tweede helft van dezelfde eeuw waren er op de 564 Staten slechts 41 of 7,2% met een hoplochting. De vermindering van de hopteelt nam een aanvang na het eerste kwart van de 18e eeuw.

---

(7) Volgens de penningkohier van 1571 waren er te Haaltert 26 hoplochtingen (de meeste van 25 tot 50 roeden groot), in totaal 10 dagwand. Volgens het Meetboek van 1732 waren er te Haaltert nog slechts 7 hoplochtingen.

d. De aardappelteelt

De aardappel is een vrucht die bij ons verspreiding kende in de loop van de 18e eeuw. De teelt ervan nam een groeiende uitbreiding in de tweede helft van die eeuw.

Aardappelen vonden wij de eerste maal vermeld in een Staat van Goed van 28 november 1714 bij Lieven van der Haegen te Kerksken, waar de aardappel nog als een plant in de groententuin voorkomt.

Zij heten er "pattotters". Op 21 juli 1717 komen eveneens te Kerksken "patoeters" voor bij Jan van Vaerenberghe. In 1727 plantte Anthoen Raes van Haaltert 9 roeden "pattaten" en in datzelfde jaar treft men ten huize van Lieven Siemoens vijf zakken aardappelen aan. Geleidelijk breidde zich de aanplanting en het gebruik van deze vrucht uit om het dagelijks voedsel te worden van eenieder.

Deze vrucht bleef gedurende vele decennia zeer verscheiden in de schrijfwijze en in de benoeming. Vanaf 1740 is "pattatters", samen met aardappelen het meest verspreid.

Hierna volgt een gamma van de benoeming van de aardappelen in de Staten van Goed : "pattaters" (1729, 1736, 1737), "pattackers" (1730, 1735), "pataters" (1735), "haertappelen" (1737, 3x1738, 1741 1742, 3x1743, 3x1745, 1750, 1753, 1754, 1755, 1756, 1757 enz.), "pattotters" (1738, 1742, 3x1761), "pattatkers" (1738), "heerappelen" (1739), "heerapels" (1740), "patoeters" (1741, 1721), "eertappelen" (1742), "pottotters" (1743, 1752, 1769), "aertappels" (1745, 1765), "pattoetters" (1746), "pattatteren" (3x1752, 1753, 2x1754, 2x1755, 1756, 4x1757), "pottotteren" (1755), "aertapplen" (1757, 1765), "aerdt appels" (1760, 1762, 1767), "aerdappelen" (1761, 3x1763), "artappels" (1761), "haertappelen" (1762, 1763), "haertappels" (1763), "patotters" (1767, 2x1778).

Vanaf het voorlaatste decennium van de 18e eeuw is er soms sprake van verschillende soorten aardappelen, nl. in 1783 : "3 sacken tursche pattatters", in 1785 "witte pattatters", in 1789 "een sack Bersche pattatters", "een sack bergsche pattatteers", in 1790 "bersche" pattatters", in 1795 "pattatters cattebollen". In 1794 kent men "pattatters sayelingen en laete".

In verband me de aardappelen kent men eveneens het in gebruik komen van de **eetvork.** De eerste vermelding ervan komt voor in een Staat van Goed van 1710, nl. 5 zilveren "fourquetten" bij Andreas Willems, brouwer-griffier († 1708) ; 4 zilveren "fourchetten" bij Jan-Baptist de Bruecker in 1729 ; in 1741 worden vorken genoemd, niet meer bij het zilverwerk, maar samen met de tinnen le-

pels. De daaropvolgende vermelding komt voor in 1758, verder in 1759, 1767, 1770 enz., om met de jaren een grotere verspreiding te kennen. Ook de schrijfwijze van de eetvork is even verscheiden als van de vrucht waartoe hij werd gebruikt, al gaat de voorkeur naar "forcetten (52x). Waren de lepels over het algemeen van tin, de vorken waren meestal van ijzer (1780, 1781 enz.).

Wat de schrijfwijze bij het aanduiden van dit eetvoorwerp betreft, buiten de reeds genoemde "forcetten" (1773 en verder passim), komen voor "frogetten" (1741), "friquetten" (1758, 1759), "fricetten" (1767, 1779), "forchetten" (1775, 1785, 2x1786, 1794), "forceten" (1775), "friscetten" (1778), "frisetten" (1780, 2x1782), "fourchetten" (1729, 1781, 1786, 1792, 1793, 1794, 3x1795), "foursetten" (1789, 1795), "foircetten" (2x1792), "foirchetten" (1792, 1795).

e. De tabaksteelt

De tabaksteelt kende te Haaltert-Kerksken slechts een matige verspreiding. De eerste vermelding hieromtrent is "een gele toebackdoose" bij Jacobus de Sadelere (1691), om de tabaksteelt zelf in beperkte mate aan te treffen in 1709 in een "koollochting", naast allerlei groenten. In 1722 komt de tabak voor in een winkel : "alle den toeback soo gesponnen als ongesponnen met de toeback wielen". Daarna volgt gedurende een periode van ca. 70 jaar (tussen 1727 en 1794) een sporadische vermelding, nl. 35 maal. Alles wijst erop, een uitzondering niet te na gesproken (nl. in 1775 treft men "200 pont toubback" aan) dat het grotendeels om tabaksteelt ging voor eigen gebruik. In 1792 worden in een Staat van Goed nog eens "40 pont tobback" aangegeven.

f. De imkers

Haaltert-Kerksken telde weinig imkers of bijenhouders. Eén Staat van Goed uit de 17e eeuw, nl. deze van Paesschier van den Brulle, licht ons in over bijenteelt : "3 corven bien, geschat op 20 schellingen groot" (1674). Tussen 1717 en 1784 wordt er in 18 Staten van Goed melding gemaakt van "biekorven met bieën". De grootste imker Joos Braem bezat "10 biecorven met bien en 14 ijdele corven" (1744), terwijl Adriaen van Impe zeven staken bijen bezat (1783). Verder was er één met zes korven (1740), één met vijf (1723),

twee met vier (1760, 1777), twee met drie (1750), drie met twee (1724, 1754, 1784) en drie met slechts één korf (1746, 1765, 1782).

In 1782 werd een korf bijen geschat op 3 gulden 10 stuivers.

g. De bemesting

In de door ons behandelde periode werd de hoofdrol bij de bemesting gespeeld door het stalmest (de mesthoop werd trouwens in de Staat van Goed meegeschat) en de beer. In een Staat van Goed van 1788 werd "den beerpudt" geschat op 1 gulden 4 stuivers. Dat waren de voornaamste bijdragen tot het niet laten uitputten en vruchtbaar maken van de grond.

Daarbij werd ook gebruik gemaakt van "turfas" (1708) en zelfs van as van steenkool, o.m. in 1697 : "hoileasschen op 't lant gestrooijt".

De bemesting met as - een kali-rijke meststof, zegt Jan Lindemans - is zeer heilzaam geweest en werd het eerst aangewend bij de klaverteelt, waarvan de zode zelf, wanneer zij na een of twee jaar werd ingeploegd, een bemesting stalmest waard was.

De gebruikte as werd ingevoerd uit Holland : "acht sakken hollandse asse" (1793), "hollandschen torf" (1796).

III. DE AANVULLENDE FAMILIALE BEDRIJVIGHEDEN

De landbouwbedrijven waren bij ons over het algemeen zo klein dat zij niet volstonden om in het levensonderhoud te voorzien van de meestal grote gezinnen. Daarom diende uitgezien naar een bijverdienste. Dit werd gevonden voor de vrouwen in het spinnen en voor de mannen in het weven. Het kantwerk dat te Haaltert een grote bloei zou kennen, werd er in de 18e eeuw nog weinig beoefend. In slechts één Staat van Goed wordt een "kantkussen" aangegeven.

1. Het spinnen

Het spinnen van het vlas (ook, maar in mindere mate, van wol) was een bij uitstek vrouwelijke bedrijvigheid, die slechts uitzonderlijk door mannen werd beoefend.

Tot het spinnen werden verschillende werktuigen gebruikt. Op de eerste plaats het spinnewiel zelf en dan de hasper of de garenwinde om het gesponnen garen op te winden.

Ouder dan het spinnewiel is de spinrok, nl. "een houten stok, ongeveer een meter lang, die bovenaan gevorkt is of voorzien van een aangebrachte verdikking om het spingoed (of de kluts) een steun te geven" (Weyns), waarbij de "konkel behoorde, bestaande uit de spil en het spilschijfje" (W.) of "wentel" : "2 spinroken en 2 spinnen" (1507). De spinrok was soms bevestigd aan een "standaert" (1643).

De spinrok (1508) of spinstok (stok waaromheen de te spinnen draad zit) wordt later een onderdeel van het spinnewiel (1493). Bij de "spinrokken behoort een reeks spillen" (W.) : "spillen met garen" (1508), "synoniem van spoel of bobijn" (W.) : "de bobijntuiten" (1640).

Bij de voorbereiding van het vlas of de wol tot het spinnen wordt voor het ontwarren ervan de wentel (1653) of het "spinschijfje, dat tot vliegwieltje dienst doet" (W.), gebruikt.

"Het gesponnen garen, dat vochtig is, wordt van de bobijn afgewikkeld en afgehaspeld op een haspel" (W.) of "asper" (1507) of garenwinde. Het garen wordt nadien van de hasper genomen in een streng.

Het spinnen kende bij ons een grote verspreiding, wat blijkt uit het aantal spinnewielen dat in de Staten van Goed worden opgenomen. Hierna volgen de **spinnewielen** per decennium.

1640-1659 : spinnewielen komen voor in 16 op 34 Staten van Goed (waarvan twee onvolledige) : drie gezinnen beschikten over één, zeven over twee, vijf over drie en één over vier.

1660-1669 : spinnewielen komen voor in 41 op 68 St.v.G. (waarvan negen onvolledig zijn) : dertien gezinnen beschikten

over één, 15 over (minstens) (8) twee, negen over drie en vier over vier.

1670-1679 : spinnewielen komen voor in 12 op 30 St.v.G. (waarvan drie onvolledige) : twee gezinnen beschikten over één, acht over (minstens) twee en twee over drie.

1680-1689 : spinnewielen komen voor in 18 op 30 St.v.G. (waarvan 6 onvolledige) : acht gezinnen beschikten over één, zeven over(minstens) twee en drie over drie.

1690-1699 : spinnewielen komen voor in 35 op 48 St.v.G. (waarvan zes onvolledige) : veertien gezinnen beschikten over één, twaalf over (minstens) twee, zeven over drie en twee over vier.

1700-1709 : spinnewielen komen voor in 22 op 35 St.v.G. (waarvan zes onvolledige) : vijf gezinnen beschikten over één, veertien over (minstens) twee en drie over drie.

1710-1719 : spinnewielen komen voor in 49 op 67 St.v.G. (waarvan zeven onvolledige) : vijftien gezinnen beschikten over één, 27 over (minstens) twee, vijf over drie en twee over vier.

1720-1729 : spinnewielen komen voor in 81 op 91 St.v.G. (waarvan vijf onvolledige) : eenentwintig gezinnen beschikten over één, 48 over (minstens) twee, tien over drie, één over vier en één over vijf.

1730-1739 : spinnewielen komen voor in 62 op de 69 St.v.G. (waarvan zes onvolledige) : dertien gezinnen beschikten over één, 38 over (minstens) twee, zeven over drie, drie over vier en één over zes.

1740-1749 : spinnewielen komen voor in 98 op 131 St.v.G. (waarvan achttien onvolledige) : vijfentwintig gezinnen beschikten over één, 54 over (minstens) twee, twaalf over drie, zes over vier en één over vijf.

---

(8) "Minstens", want er kunnen er meer zijn, daar twee werd aangenomen wanneer in de St.v.G. te lezen staat "spinnewielen" zonder aanduiding van het aantal.

1750-1759 : spinnewielen komen voor in 92 op de 111 St.v.G. (waarvan twaalf onvolledige) : negen gezinnen beschikten over één, 58 over (minstens) twee, veertien over drie, negen over vier, één over vijf en één over zes.

1760-1769 : spinnewielen komen voor in 78 op 101 St.v.G. (waarvan twee onvolledige) : dertien gezinnen beschikten over één, 38 over (minstens) twee, negentien over drie, vijf over vier en drie over vijf.

1770-1779 : spinnewielen komen voor in 109 op 129 St.v.G. (waarvan één onvolledige) : negentien gezinnen beschikten over één, 38 over (minstens) twee, 35 over drie, dertien over vier en vier over vijf.

1780-1789 : spinnewielen komen voor in 133 op 147 St.v.G. (waarvan één onvolledige) : zevenentwintig gezinnen beschikten over één, 54 over (minstens) twee, 42 over drie, tien over vier en één over vijf.

1790-1795 : spinnewielen komen voor in 61 op 76 St.v.G. (waarvan drie onvolledige) : veertien gezinnen beschikten over één, 23 over (minstens) twee, vijftien over drie, zeven over vier en twee over vijf.

Dit betekent dat er voor de periode 1640-1699 op 210 Staten van Goed er 122 of 58,1% met spinnewielen werden geteld ; voor 1700-1749 waren er 312 of 79,3% met spinnewielen op 393 Staten ; voor 1750-1795 waren er op 564 Staten 474 of 84,0% met minstens één spinnewiel. Het spinnen en de spinsters waren met de meeste families als het ware vergroeid.

2. Het weven

Vooraleer het gesponnen garen werd verweven kon het gezoden worden. In de Staten van Goed is er sprake van "rauwe en gesoden garen". In een inboedel van 1701 treft men zelfs een "garenketel" aan.

Het garen werd met het tuitwiel (1735) of klossenwiel op de tuiten of spoelen of klossen gewonden.

Tot het weefgetouw behoorde de "tempel" (1735) of "breedhouder dienend om het geweven doek in de breedte strak te houden en het sterk inweven in de breedte te voorkomen" (V.). Een tempel is is een houten lat aan een weefgetouw om het doek gelijkmatig gespannen te houden.

Daarbij behoren ook de weefkammen, tot het bijslaan van ingeweven draadstukken en de schietspoelen met de inslagdraad.
Het "scherraem" (1668) was een houten toestel voor het scheren van het laken.

Evenals het aantal spinners was het aantal wevers te Haaltert-Kerksken zeer groot en vond men in een groot procent van de gezinnen een weefgetouw, zoals uit volgende gegevens duidelijk wordt aangetoond.

Laten we even uitwijden over de weeftuigmaker. Het was niet altijd een gewoon timmerman die de spinnewielen maakte en de toebehoorten voor een wefgetouw. In de inboedel van Cornelis Mattijs trof men "het smehalam dienende tot het spinnemaeken met het eijser ende colen" († 1726) ; bij Robert Maellewinckel : "het smewerck tot het maecken van spillen" (6 gulden) († H. Ede 1731) ; Jan Mattijs, "schietspoelmaker" (H. 1738), Lieven Mattijs, zn. Corneis, "spillemaker" (H. Ekent 1745), Judocus Renneboogh, zn. Joos, "spillemaker-smid" (H. Ede 1773).

Joannes de Pauw, getouwmaker (1717, † H. Hoogstraat 1741), Dominicus Muylaert, getouwmaker (1778).

Hierna volgt een overzicht van de weefgetouwen in de opeenvolgende decennia.

1640-1659 : op 34 Staten van Goed komen er 19 met weefgetouwen voor, w.o. één dat werd in huur gehouden.

1660-1669 : op 68 St.v.G. komen er 41 met weefgetouwen voor, w.o. 30 gezinnen die over één beschikten (waarvan één werd in huur gehouden), acht over twee, één over drie, één over acht en één over twaalf. In één van die St.v.G. verhuurde de eigenaar er acht.

1670-1679 : op 30 St.v.G. komen er veertien met één weefgetouw voor en één gezin met drie. Eén getouw werd verhuurd.

1680-1689 : op 30 St.v.G. komen er vijftien voor met één weefgetouw, w.o. één in huur gehouden, en één gezin met twee. Twee gezinnen verhuurden er één en twee gezinnen verhuurden er twee.

1690-1699 : op 48 St.v.G. komen er 27 met één weefgetouw voor, w.o. één werd in huur gehouden.

1700-1709 : op 35 St.v.G. komen er negentien met één weefgetouw voor, w.o. één werd gehuurd, drie gezinnen met twee en één met drie, maar waarvan twee in slechte staat. In een gezin schonk men in 1709 aan ieder van de drie zonen een weefgetouw als huwelijksgeschenk en aan de dochter een koe.

1710-1719 : op 67 St.v.G. telt men er 33 met een weefgetouw en zes met twee, w.o. twee in huur gehouden door dezelfde persoon. Drie personen verhuurden een getouw en er is er een die er zelfs veertien verhuurde.

1720-1729 : op 91 St.v.G. komen er 46 voor met één weefgetouw, w.o. drie die werden in huur gehouden, vier met twee w.o. een die ze allebei in huur had en een andere één ervan, en één gezin met drie. Vier personen verhuurden een getouw en één verhuurde er drie.

1730-1739 : op 69 St.v.G. komen er 34 voor met één weefgetouw, w.o. twee in huur gehouden, en zes gezinnen met twee. Twee getouwen werden verhuurd.

1740-1749 : op 131 St.v.G. komen er 63 voor met één weefgetouw, zeventien met twee en twee met drie. Daarbij is er een die er twee verhuurde en een had er een verkocht.

1750-1759 : op 111 St.v.G. komen er 64 voor met één weefgetouw, w.o. één in huur gehouden, en vier met twee. Eén getouw werd verhuurd.

1760-1769 : op 101 St.v.G. telt men er 70 met één weefgetouw, waarvan vier werden in huur gehouden, zeven met twee en één met drie.

1770-1779 : op 129 St.v.G. telt men er 86 met één weefgetouw, w.o. een in huur gehouden, vier met twee, één met drie en één met vier.

1780-1789 : op 147 St.v.G. telt men er 97 met één weefgetouw, waarvan er drie in huur werden gehouden, acht met twee en één met drie.

1790-1795 : op 76 St.v.G. komen er 50 voor met één weefgetouw, waarvan één in huur gehouden, en zeven met twee.

In de periode van 1640-1699 telde men op 210 Staten van Goed 118 of 56,2% met één of meer weefgetouwen, van 1700-1749 op 393 St.v.G. 235 of 59,7% met één weefgetouw, van 1750-1795 op 564 St.v.G. 401 of 71,1% met één weefgetouw. Hieruit blijkt dat vele kleine landbouwers en landarbeiders tevens wevers waren, vooral in het winterseizoen.

Een el lijnwaad om hemden te maken kostte in 1644 13 stuivers ; in 1666 werd een el smal laken geschat op 9 stuivers ; in 1668 een el breed lijnwaad op 6 stuivers ; in 1718 een el laken op 7 stuivers en in 1724 op 8 stuivers½ ; in 1757 een el lijnwaad op 9 stuivers en in 1772 op 13 stuivers, al kostte een el gebleekt lijnwaad in 1772 slechts 10 stuivers ; in 1794 betaalde men een el laken 7 stuivers.

In tabel IX volgt een schematisch overzicht van de verspreiding van de spinnewielen, getouwen en beide samen in eenzelfde gezin, en dit per decennium en per halve eeuw.

TABEL IX

Periode	Aantal St.	Spinnewielen	Getouwen	w.o. Spinnewielen + getouwen
1640-1659	34	16	19	9
procent		47,0	55,8	26,4
1660-1669	68	41	41	22
procent		60,2	60,2	32,3
1670-1679	30	12	15	4
procent		40,0	50,0	13,3
1680-1689	30	18	16	9
procent		60,0	53,5	30,0
1690-1699	48	35	27	17
procent		72,8	56,1	35,4

TABEL IX

Periode	Aantal St.	Spinnewielen	Getouwen	w.o. Spinnewielen + getouwen
1700-1709	35	22	23	13
procent		62,8	65,7	37,1
1710-1719	67	49	39	29
procent		73,1	58,2	43,2
1720-1729	91	81	51	47
procent		89,0	56,0	51,6
1730-1739	69	62	40	36
procent		90,0	57,9	52,1
1740-1749	131	98	82	66
procent		74,8	62,6	50,3
1750-1759	111	92	68	58
procent		82,8	61,2	52,2
1760-1769	101	78	78	62
procent		77,2	77,2	61,3
1770-1779	129	109	92	79
procent		84,5	71,3	61,2
1780-1789	147	134	106	99
procent		91,1	72,1	67,3
1790-1795	76	61	57	46
procent		80,2	75,0	60,5
1640-1699	210	122	118	61
procent		58,1	56,2	29,0
1700-1749	393	312	235	191
procent		79,3	59,7	48,6
1750-1795	564	474	401	344
procent		84,0	71,1	61,0

IV. DE BEVOORRADINGSSEKTOR

Hiertoe behoren, buiten de landbouwers - waartoe in feite bijna alle gezinnen behoorden - een kategorie personen die veelal tevens de landbouw beoefenden, maar er naast een ander hoofd- of bijkomend bedrijf uitbaatten, zoals de molenaars en de bakkers, de brouwers en de herbergiers, de kruideniers en de slachters. Aan ieder van deze beroepen willen wij enige aandacht schenken.

1. De molenaars en de bakkers

a. De watermolen te Haaltert-Gotegem

Deze is ongetwijfeld de oudste molen van Haaltert. Hij draaide op de Molenbeek en we vinden hem reeds vermeld in 1387. In 1459 was hij eigendom van Jan Willebrant en werd in huur gehouden door Lauwerijs de Mets ; in 1485 werd de molen door Jan de Hont verkocht aan Jan Reyns ; in 1571 was Boudewijn van der Nieuwerburch de eigenaar en zijn zoon Jacob de pachter. Rubbrecht van den Bruele was de eigenaar op het einde van de 17e eeuw (1670, 1693) en na hem Jan Béauverlé († 1742), opgevolgd door zijn vrouw Elisabeth de Meijer († 1774), die hertrouwd was met Joannes Elskens († 1776) ; nadien was Pieter, zoon van Jan Béauverlé, de eigenaar.

b. De houten molen

Deze molen bevond zich langs de Molenstraat te Haaltert en wordt reeds genoemd in 1444. In de 16e eeuw was deze eigendom van de familie Cabeliau en werd in 1571 in pacht gehouden door Jan de Mueldere. Begin van de 18e eeuw was hij in bezit van Andries van den Vijvere, zoon Guilliam.

c. De stenen Topmolen

De molen op 's Graven Kerselaar te Haaltert, gebouwd ca. 1759 door Martinus Matthijs, was in 1763 eigendom van Athon Matthijs, zoon Pieter (†).

d. De korenwindmolen

Molen te Kerksken, eigendom van Passchier Meganck, zoon Adriaen († 1776).

e. In de Staten van Goed worden slechts een paar bakkers, die tevens winkeliers waren, vermeld, die instonden voor de bevoorrading van de landbouwers en andere inwoners die geen eigen bakoven bezaten : Adriaen de Brucker, bakker-winkelier (1668), Frans van den Brulle, zoon Jan, te H. op de Hoogstraat, bakker-winkelier-herbergier-klompenmaker en daarbij nog in het bezit van een koe († 1727).

2. De brouwers, de brandewijnstokers, de herbergiers en de kuipers

a. Het brouwersbedrijf mag niet opgevat met de normen van de 20e eeuw en zelfs niet met deze van de 19e eeuw. De herbergiers stookten veelal zelf het bier voor hun eigen bedrijf.

Jacques Roelants staat te Haaltert als brouwer bekend (1616, 1645, 1661) en moest in 1627 tijdelijk, onder de druk van de magistraat van Aalst, zijn bedrijvigheid staken. Verdere brouwers : Cornelis Smet (1641), Lieven van der Haghen (1646), Pieter de Saedeleer (1668), Frans van den Bruelle, tevens brandewijnstoker (H. 1696, 1697), X. Coppens (H. Heirweg † 1657), Niclaes Schepens, pastoor te Haaltert : "het brouwalaem" (1640), Adriaen de Sadeleer, zoon Michiel (H. Brul 1660, † 1674), Pieter van Wassenhove, tevens brandewijnstoker († H. Brantegem 1668), Jan de Sadeleer, zoon Jan († K. 1668), Steven Baeyens, zoon Jaecques († K. 1667), Pieter Coppens, zoon Adriaen (K. Boekent 1669), Joos de Clerck, tevens brandewijnstoker (H. Heirbaan 1669), Rubbrecht van den Bruele, tevens mulder (H. 1693), X. van den Steene, zoon Pieter, tevens winkelier (K. Plaats 1693), Geeraert Coppens (H. 1696), Andries van de Vijvere, zoon Guilliam, tevens brandewijnstoker en mulder (H. 1705), Pieter de Sadeleer, zoon Adriaen (H. Brul 1709), Heyndrick de Brauwer (H. Brul 1712, 1741), Adriaen de Schrijver, zoon Adriaen, tevens herbergier (K. Ten Berg 1718), Lieven Redant (H. 1740), Judocus van den Brulle : "brouwerij, stamperij, lantsnerige commerschappen" en onderhield de parochieboeken (H. 1741), Cornelis Troch, zoon Jan (H. Brul 1759), Cornelis de Meijer, zoon Pieter († H. Plaats 1774), Joannes van Londersele, zoon Gaspaer (K. Plaats 1787), Jan-Baptist Coppens, zoon Frans, tevens herbergier (H. Plaats 1789), Jan-Baptist Duwez, zoon Passchier, tevens herbergier-winkelier († H. Plaats 1794).

In een brouwerij vond men een "brouwkuip, kleine kuip, koelbak", "vlote, brouwriecken, bèrre" bij Pieter de Sadeleer (1709), biertonnen en halve tonnen, bierboom, bierstelling.
Een ton goedbier kostte in 1647 6 gulden 10 stuivers en een ton kleinbier 2 gulden 8 stuivers.

b. Buiten de vele brouwers, waarvan een paar tevens brandewijnstokers waren, waren er ook nog andere brandewijnstokers : Christiaen van den Steene († H. Ede 1668), Jan Meganck, zoon Lieven († H. Ede 1674), Cornelis Sunaert († K. Plaats 1654), Jan-Baptist van den Brulle, oud-meier († H. Ter Heiden 1742).

Een stoop brandewijn kostte in 1762 9½ stuivers.

c. Buiten de brouwers-herbergiers als dusdanig aangegeven, vonden wij in de St.v.G. nog enkele herbergiers : Jan Cornet († H.1724), Geeraert Willems : "hostelier inden Bruel aen de Plaetse tot Haeltert" (H. 1749), Jan-Baptist Wellekens, zoon Antoon (K. Plaats 1763), Adriaen van den Storme, zoon Jan, "in 't Spoulcken" († K. 1778), Peeter Vijverman, zoon Jan, tevens slachter (H. Ede 1781), Judocus van Londersele, zoon Adriaen (K. Ter Licht 1782), Jan-Baptist van Londersele, zoon Jaspaert († K. 1790), Jan-Baptist Roelant, zoon Frans, "in Sint Maerten" († K. Plaats 1791).

In sommige herbergen vond men ook tonnen Hoegaards bier, verder de nodige "boteilen, gelaesen, roomers, pinten, bierpotten", "een bierboom" en herbergbollen (1778).

d. Voor de brouwers waren er vaten nodig. Hiervoor zorgden de kuipers : Jaspar de G(h)ussemé, en vóór hem zijn vader (1713, † K. 1751), en na hem zijn zoon Hendrik (K. 1776), Pieter van Hoecke (H. Brul 1739, 1770), Adriaen de Smet, zoon Lieven (K. 1757), Egidius van Houck, zoon Pieter (H. Brul 1782), Jan-Baptist van Houck, zoon Pieter († H. plaats 1784). Het vak ging blijkbaar over van vader op zoon.

3. De kruideniers en de slagers

Het loont de moeite vooraf een blik te werpen in een winkel uit de 18e eeuw. In de St.v.G. bij het overlijden van de vrouw († 1716) van Erasmus Diericx, koster te Kerksken, die tevens een winkel had,

staan volgende winkelwaren vermeld : "twee tonnen en eenen cant Assijn, een vat sarop, vat ropsmaut, toeback, peper, boeckwijblom, rijcorden, solfer stocken, lint etc.", "geynebergh cassen, maten, gewichten". De ganse inhoud van de winkel werd geschat op 123 gulden 10 stuivers.

De winkelwaar bij het overlijden van de vrouw († 1752) van Jacobus van den Hende, te Kerksken, werd geschat op 100 gulden en bestond uit "saut, smaet, bloem ende sep, asijn, jenever enz.".

a. Als kruideniers of winkeliers worden genoemd : Jan van den Stene († H. Ede 1647), Cornelis Smet, tevens brouwer, die ook acht weefgetouwen verhuurde († Ekent 1660), Jan de Saedeleer (1664), Andries Callebaut (H. Ede 1690), Frans van den Brulle, zoon Jan, tevens herbergier en klompenmaker (H. 1716), Pieter de Brauwer (H. 1743, 1746), Jan Meganck (H. 1744), Hiacintus van den Brille (H. 1746), Jacobus van den Hende, zoon Adriaen, tevens barbier (K. 1752, † 1780), Peeter van Vaerenbergh, zoon Jan (H. Plaats 1782), Peeter Meganck, zoon Jan († Ede 1787).

b. Slagers waren Joos Vijverman (H. Ekent 1719), Adriaen van Haverbeke (H. 1723), Gullam Sterck (H.1740), Cornelis Hoebeeck, zoon Joos (K. 1748, 1779), Jacobus Sterck († H. Plaats 1759), Guillam van den Steene (H. Plaats 1764), Joannes de Nul (K. Bekstraat 1773), Livinus Nelis, zoon Jan (H. 1774), Pieter Vijverman, zoon Jan, tevens herbergier (H. Ede 1781), Adriaen Nelis, zoon Jan (H. Brul 1793), Joannes Provoest, zoon Livinus (H. Ede 1795).

4. De bouwsektor

Tot deze sektor behoren o.m. de metselaars, de timmerlui en wagenmakers, de zagers, de strodekkers en ook de smeden.

a. De metselaars en de steenbakkers

Metselaars waren : Jacobus Muylaert († H. Keiberg 1772), Joannes de Schutter, zoon Pieter (H. Hagelkruis 1794), Joseph Mattijs, tevens timmerman (1794).

Steenbakkers waren : Melchior Lievens, zoon Adriaen († K. Boekent 1710), Jacobus Raes (H. Ede 1720), Peeter de Schrijver, zoon Pieter († K. Boekent 1789).

In 1720 werd de kareelsteen geschat op 4 gulden de duizend. in 1775 op 5 gulden en in 1790 op 6 gulden.

b. De timmerlui en de wagenmakers

Timmerlui waren : Adriaen Troch († 1667), Gillis de Smet (1668), Adriaen van Steene, zoon Adriaen (1669), Joos Smet, zoon Pieter († H. Ekent 1679), Frans vande Perre, tevens wagenmaker (K. Plaats 1710), Jacobus Renneboghe, tevens klompenmaker († H. Brul 1729), Peeter van Impe (H. 1743), Jacobus van Impe (1743), Pieter Lepagie (K. 1745), Jacobus Lammier, zoon Jan (H. Ede 1739, 1750), Jacobus van de Perre, zoon Frans (H. Brul 1754), Frans de Pelsmaecker, zoon Joos (K. Ten Berg 1756), Pieter de Schrijver († H. 1760), Joannes Dierickx, zoon Engelbertus (K. Plaats 1762), Jan de Bolle, zoon Pieter († H. Ede 1761), Adriaen Troch (H. 1756, 1769), Engelbertus Ottoy (H. Ekent 1770), Judocus Muylaert († H. Hoogstraat 1770), Adriaen van der Haegen, zoon Lieven († K. Ten Berg 1776), Peeter Lepagie, zoon Jan (K. Ter Licht 1776), Jozef Mattijs, zoon Adriaen (H. Plaats 1777), Dominicus Muylaert (H. Ekent 1773), Jan-Baptist Muylaert, zoon Judocus (H. 1782), Franciscus Standaert, zoon Gillis, "stoeldraaier" (H. Hoogstraat 1781), Jacobus van de Perre, zoon Frans (H. Brul 1782), Martinus van de Perre, zoon Frans (H. Brul 1784), Cornelis van Impe (1786), Ignatius Muylaert "meester-timmerman" (1786), Adriaen de Wael, zoon Judocus († K. 1792), Pieter Baeyens († H. Mussenzele 1794), Emmanuel-Josephus Beeckman, zoon Judocus (H. Mussenzele 1794), Michiel Muylaert (1795), Ignatius Muylaert (1795), Joseph Mattijs, tevens metser (1794), Joannes Muylaert (1796).

Wagenmakers : Arent Wauters († H. Hoogstraat 1662), Jaecques Wauters (H. Plaats 1673), Anthon Heninck (H. 1696), Cornelis Jordaens, tevens klompenmaker en slager (1711), Frans van Gerwen (1728), Anthon Seminck (H. Hoogstraat 1757, 1765), Jan van den Perre, zoon Frans, "meester wagenmaker" (K. Plaats 1757).
Als werktuigen werden o.m. vermeld : "een kerfsaghe" (1509), "eenen spighel boore" (1508), "eenen weerf" (1550).

c. De strodekkers

Strodekkers waren : Pieter de Schutter (1640), Christiaen de Schutter († H. Hoogstraat 1693), Laureys de Pauw († K. Boekent 1763), Joannes de Pauw, zoon Lauwereys (H. 1759), Judocus van Vaerenbergh, zoon David, tevens klompenmaker († H. Plaats 1786), Adriaen-Ludovicus Scheerlinck, zoon Jacobus († K. 1785), Adriaen de Smet († K. 1789), Adriaen-Louwies de Pauw, zoon Joannes (H. Ede 1792), Jacobus van Vaerenberghe, zoon Judocus (H. 1786).

Als alaam staat vermeld : "de deckleeren, mes, haecken als ander deckhalm".

d. De smeden

Zowel te Haaltert als te Kerksken waren er smeden : Lieven Symoens, zoon Joos (1641), Lieven van den Berghe (H. Hoogstraat 1647), Jacques Buydens († K. Ten Berg 1647), Cornelis van den Berghe († H. Hoogstraat 1660), Niclaes de Coene († H. Plaats 1662), Pieter van den Berghe, zoon Lieven († 1664), Jan van der Hoeven, zoon Lieven (1668), Lieven van der Hoeven († H. Krekelendries 1668), Nicolaes van der Hoeven, zoon Cornelis (H. Krekelendries 1668), Gillis Buydens (of Baeyens), zoon Jaecques († Plaats 1668), Christiaen van den Broucke († 1669), Jan van den Berghe, zoon Jan († H. Ekent 1677), Jan Smet († H. 1683), Jan Verhoeven, zoon Lieven(† Hoogstraat 1685), Guilliam Hermans, zoon Heyndricx (1685), Jan de Troch, zoon Cornelis († H. Brul 1695), Jan Malewinckel (1714), Adriaen de Pelsmaecker, tevens winkelier (H. Plaats 1700, 1716), Jan de Pelsmaeker (H. 1728), Jaspar van de Berghe, zoon Lieven (H. 1738), Jan-Baptist Buydens († K. Plaats 1741), Jan Smedt, zoon Jan (H. Brul 1759), Pieter van den Berghe, zoon Jaspaert († H. 1771), Adriaen Smet, zoon Jan († H. 1771), Peeter de Pelsmaker († H. Plaats 1775), Frans Mattijs, zoon Adriaen (H. Hoogstraat 1791).

Smidsalaam : "blaesbalk, aenvel veyse, avers ende tanghen, bagorie, hamers, slijpsteen, back, twee stenen backen", "een draywiel inde smis".

5. De kledingsnijverheid

a. De kamslagers

Jan van den Steene († H. Ekent 1672), Joos van den Steene, zoon Jan (H. Ekent 1695, † 1738), Gillam van den Steene (H.Keiberg 1745), Judocus de Moor (1738), Jan van den Eynden (1738).
Als kamslagersgerief wordt opgesomd : "alle de caemen soo bredde als finalle met de saerghe, cammen soo fijn als groeve ende de slachbancke met den tweijn meulen ende ander geredtschap" (1672).

b. De kleermakers

Adriaen Roelandt, "meester-kleermaker" (1739), Jacobus van Snick (1742), Jan Bellens (K. 1742), Livinus Bellens, zoon Jan (K. Plaats 1743, 1760), Joos van Snieck (H. Brul 1752), Jacobus Zeghers (K. Plaats 1766), Hendericus Pipar, zoon Christoffel (H. Plaats 1794).

Tot het kleermakersgereedschap behoorden "een persijser, drie kleermakersscheeren"" (1760).

c. De schoenmakers

Symoen de Meijere (1640), Jan Sterck (K. 1669), Judocus van Snick († 1743), Daneel Eliano, meester-schoenmaker (H. 1754), Servaas van Snick, Zoon Judocus (H. Hoogstraat 1764, 1770).
Een paar schoenen kostten in 1644 6 schellingen 8 groten.
Livinus Widericx, zoon Jan, was een gareelmaker († H. Plaats 1755).

d. De klompenmakers

Pieter Meganck, zoon Gillis († 1691), Cornelis Jordaens, tevens wagenmaker (1711), Peeter Meganck, zoon Gillis (H. Ede 1719), Anthon Seminck († H. Hoogstraat 1726), Adriaen Ottoy († H. Ekent 1728 - 175 paar "kloeten"), Jacobus Renneboghe († H. Brul 1729), Jan de Troch († H. Brul 1739), Adriaen Stockman (K. Landele 1747), Joos Bayens, zoon Jacobus (K. 1749), Joos Ottoy, zoon Adriaen († H. Ekent 1756), Pieter de Pelsmaecker, zoon Cornelis (K. 1761), Jan de Saedeleer, zoon Cornelis († H. Ter Heiden 1777 - 125 paar "kloefen"), Christiaen Lievens, zoon Pieter (K. 1780), Adriaen Scheirelinck, zoon Jacobus (K. Ten Berg 1781), Peeter van den Steene, zoon Gulliam (H. Ede 1784), Judocus van Vaerenbergh, zoon David, tevens strodekker († H. Plaats 1786), Jan-Baptist Ottoy, zoon Pieter (H. Ekent 1791).

Een paar klompen voor een meisje van 20 jaar kostte in 1696 4½ stuivers.

6. Handelaars en vrije beroepen

Meester Joos Lantmeter, landmeter (1644).
Adriaen Redant, koopman in hop († H. Ekent 1647)
Joseph Willems, notaris (1704) ; zijn zoon Jan-Louis werd griffier van Kalken (1744).

Niclaes van Sinay, koster-landmeter (1683, † H. Plaats 1727).

Adriaen Maesschalck, hophandelaar († H. Ede 1738).

Judocus van den Brulle, "lantsnerige commerschappen" (H. 1741).

Jacobus van Sinay, koster-onderwijzer († H. 1741).

Engelbertus Dierickx, koster te Kerksken (1743).

Martinus van der Waerden, (drogist ?), "winckel raeckende de curigie" († K. Plaats 1750).

Adriaen van Landuyt, zoon Jacobus, landmeter († K.Ten Berg 1751).
Petrus Anthonis, dokter in de medecijnen te H. (1786).

Dokter de Trogh, van Herdersem, studeerde te Leuven in 1778 (H. 1788).

Jacobus Dierickx, zoon Engelbertus, kodter-onderwijzer te K. († K. Plaats 1791).

Waarheen met de barbiers en de veulensnijder ? Jacobus van den Hende, zoon Adriaen, winkelier-barbier (K.1752), Adriaen Hunninck, barbier (1732), Lieven Provost, "veulensnijder" (H. 1769).

Naast de pastoor behoorde de griffier van het dorp tot de meer ontwikkelden. Hij was niet alleen bekwaam om te lezen, maar ook om te schrijven en zelfs bevoegd in het opstellen van Staten van Goed, verkoopakten en erfenisakten.

Volgende griffiers komen voor te Haaltert : Jan Schottymans (1580-1587), Passchier de Zadeleere (1588), J. de Gheytere (1598-1609), N. Stockman (1612-1616), Jan Coucke, griffier van het Land van Rotselare, wonend te Aalst (1617-1642), A. Beydens (1719-1738), Gillis-Frans Redant (1739-1776), C. Vereertbruggen (1778-1786), Jan-Baptist de Sadeleer (1787-1795).

BESLUIT

De Staten van Goed hebben ontegensprekelijk een hoge waarde voor de genealogie, maar niet minder voor de socio-kulturele ingesteldheid van iedere familie en van de gemeenschap. Wij leren er het boerenerf kennen, met de inboedel, waaruit de welstand of de armoede zijn af te lezen, de landbouw en de veeteelt, de aanvullende familiale bedrijvigheden, als het spinnen en het weven, die een zo grote rol hebben gespeeld. Verder ook de bevoorradingssektor van de gemeenschap in zijn veelerlei facetten. Het dorp komt er voor als een bijna gesloten gemeenschap, waar men voor de meest essentiële levensbehoeften terecht kwam, en met de vrucht van zijn nijverheidsgewas, het vlas, een afzetgebied vond op de markt te Aalst.

De Staten van Goed leren ons de dorpsgemeenschap en haar bewoners kennen, zoals wij die uit geen andere bron kunnen benaderen. Wat de dekanale verslagen betekenen voor de kennis van het geloofsleven van een parochie, vertellen ons de Staten van Goed over het familiale en sociale leven van de dorpsgemeenschap.

Jozef DE BROUWER

HET LAND VAN AALST

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Voorzitter : F. Courteaux, Acaciastraat 7, 9300 Aalst - Tel. (053) 21.80.96

Beheerder : G. Van Bockstaele, Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem
Tel. (091) 60.19.04

Redaktiesekretaris :
E.H. J. de Brouwer, past., 9340 Sint-Gillis-Dendermonde - Tel. (052) 21.48.27

Recensie en toezending van ruilnummers :
E.H. V. Gaublomme, pastoor, 9803 Gottem - Tel. (051) 63.30.80

Bestuursleden : B. Boel - S. De Lange - L. De Rijck - Cl. Uyttersprot - A. Van Lil

Prijs voor het jaarabonnement :

Voor leden 250 fr., steunende leden 350 fr. en voor ereleden 500 fr., te storten op postrekening nr. 000-0586911-61 «Het Land van Aalst», Bevegemstraat 14 - 9620 Zottegem

Bestellingen van jaargangen en losse nummers bij de heer Luc de Rijck, D. de Wolfstraat 18, 9300 Aalst (Tel. 053 - 21.67.63), na vooraf-betaling op voornoemde postrekening, van 50 fr. per enkel nummer, 100 fr. per dubbel nummer en 300 fr. voor een volledige jaargang.

INHOUD VAN NUMMER 1 — 1977

J. DE BROUWER — De Staten van Goed als bron voor het leefmilieu gedurende de 17e en 18e eeuw te Haaltert en te Kerksken 1

Verantw. uitgever : J. De Brouwer - 9430 Sint-Gillis-Dendermonde
Drukkerij Revalidatiecentrum «Esperanza », Reymeersstraat 13 - 9310 Lede